

Reconstructivist Theory's Approach to Democratic Criminal Law with a Focus on the Iranian Criminal Justice System

Hossein Gholami¹ | Atieh Parsaeian²

1. Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law and Political Sciences, Allameh Tabatabaie University, Tehran, Iran. Email: hossein.gholami@atu.ac.ir
2. Corresponding author, PhD student, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law and Political Sciences, Allameh Tabatabaie University, Tehran, Iran. Email: atiehparsaeian@gmail.com

Article Info

Article type:

Research Article

Received: 30 August 2025

Revised: 19 November 2025

Accepted: 3 December 2025

Available Online: 15

December 2025

Keywords

Democratic Criminal Law, Reconstructivist Theory, Public Participation, Judicial Transparency, Institutional Balance.

Abstract

The present article, adopting an analytical-comparative approach and with a brief reference to the Iranian criminal justice system, explores the capacities of Kleinfeld's Reconstructivism Theory in explaining the structural obstacles to realizing democratic criminal justice.

Within this theoretical framework, which conceptualizes justice as communication, the transition from the traditional paradigm of 'criminal law as control' to an institutional architecture based on the three principles of participation, transparency, and institutional balance is considered as the fundamental strategy for rebuilding public trust and repairing normative ruptures.

The research findings indicate that these three principles stand in a dialectical relationship with one another, so that the absence or weakness of any of them disrupts the overall function of the criminal justice system. Ultimately, the conducted comparative analysis corroborates the proposition that legitimacy in the contemporary era is founded not on technical efficacy, but rather on the fairness of the processes involved in the production, execution, and supervision of penal power.

Cite this article: Gholami, H.; Parsaeian, A. (2025). Reconstructivist Theory's Approach to Democratic Criminal Law with a Focus on the Iranian Criminal Justice System. *Criminal Law Doctrines*, 22(29), 41-78. <https://doi.org/10.30513/cl.d.2025.7341.2168>

Extended Abstract

Introduction

Problem Statement: The criminal justice system is the most crucial arena for assessing the legitimacy of governance in any society. In Iran, this sphere has become highly challenging in recent years. However, the dominant approaches to analyzing these challenges have either sufficed to general critiques based on human rights' principles or resorted to superficial comparative studies, failing to explain the structural and institutional roots of the legitimacy crisis. The central question of this research is whether an alternative theoretical framework can explain the structural obstacles to the realization of democratic criminal justice in Iran.

Literature Review and Research Gap: A review of the literature indicates that traditional theories (retributivism and utilitarianism) and even modern approaches like restorative justice are, each for specific reasons, incapable of explaining the legitimacy crisis at the macro level. Restorative justice, with its focus on the micro-level and interpersonal relationships, lacks the capacity to analyze the institutional architecture of penal power. Existing research in Iran (e.g., Gholami, 2024; Mousazadeh et al., 2023) have mainly critiqued specific instances and have rarely relied on a coherent theoretical framework for structural analysis. Thus, a research gap exists in applying modern socio-legal theories to identify the fundamental shortcomings of the Iranian criminal justice system.

Objectives and Theoretical Approach: This research aims to go beyond general critiques and provides a structural analysis of the obstacles to achieving democratic criminal law in Iran. To this end, the article adopts an analytical-comparative approach and utilizes Joshua Kleinfeld's reconstructionist theory, employing it not merely as a philosophical concept but as a powerful analytical-institutional framework. The core of this theory is the paradigm shift from "criminal law as control" to "criminal law as communication," where crime is interpreted as a disruption in the collective moral order and a communicative process.

Hypothesis and Significance: The article hypothesizes that the reconstructionist framework, due to its institutional nature, can delineate three fundamental principles—participation, transparency, and institutional balance—thereby revealing the gap between the existing and the desired situation in Iran and offering a roadmap for targeted institutional reforms. The significance of this research lies in moving beyond mere problem description to address their structural roots within the architecture of penal power. Thus, it provides policymakers, jurists, and civil society activists with a clear perspective on the requirements for transitioning to good governance in the realm of criminal justice.

Methodology

This qualitative research is applied-developmental in nature, conducted using the method of directed qualitative content analysis. The rationale of selecting this method is

its ability to apply a pre-determined theoretical framework (Kleinfeld's reconstructionist theory) to guide the data analysis process.

Scope and Sampling: The research scope encompasses texts and documents related to two main areas: 1) Kleinfeld's works as the source of the theoretical framework; 2) Iranian laws and regulations, specifically the Constitution and the Code of Criminal Procedure (2013), as tangible examples of Iran's institutional structure. Sampling was purposive, based on the criterion of "relevance to the three principles of the theory."

Data Collection and Analysis: Data were collected through deep study of library resources and legal texts. The three main categories of "participation," "transparency," and "institutional balance," along with their subcategories, were considered predetermined categories for analysis. In the first stage, the indicators of each principle were extracted and formulated from Kleinfeld's works. In the second stage, Iranian laws were analyzed using these indicators to identify the degree of alignment or structural gap with each principle.

Findings

The first finding: The Principle of Participation vs. Centralism in Iran

Within Kleinfeld's theory, participation is the ontological cornerstone of democratic criminal law, institutionalized at three levels: policy-making, adjudication, and oversight. In contrast, the Iranian criminal justice system suffers from deep-seated centralism. At the macro level, "directive-based criminal policy" (Najafi Abrandabadi, 2022) has replaced multi-stakeholder policy-making. At the meso level, Article 305 of the Code of Criminal Procedure restricts the presence of juries solely to political and press offenses, contradicting the philosophy of maximum participation. At the micro level, Article 66 exemplifies "pseudo-participation," confining the role of NGOs within a narrow framework.

The second finding: The Principle of Transparency vs. Systematic Secrecy

Theoretical analysis introduced transparency as the foundation of rational collective judgment, encompassing three dimensions: informational, argumentative, and procedural. In Iran, we witness "systematic secrecy." In the informational dimension, the Law on Publication and Free Access to Information, with its broad exceptions, has effectively made access to judicial data impossible. In the argumentative dimension, the dominance of the "principle of legality-Shari'ah compliance" without clearly defining the boundaries of normative sources creates "structural ambiguity" eliminating the predictability of verdicts. In the procedural dimension, Article 352 of the Code of Criminal Procedure transforms the principle of public trials from a fundamental right into a judicial privilege.

The third finding: The Principle of Institutional Balance vs. Concentrated Power in the Prosecutor's Office

Institutional balance acts as a guarantor of power restraint and a response to judicial elitism. In Iran, the prosecutor's office is a clear symbol of this elitism, where the conflicting roles of prosecution, investigation, and adjudication are concentrated within a single institution. Article 191 of the Code of Criminal Procedure, granting the Interro-

gator the authority to issue an order towards the accused and their lawyers' "non-access" to case files based on vague concepts, is a concrete example of this flawed architecture violating the principle of impartiality. Hybrid governance mechanisms, such as "independent supervisory councils" proposed by the theory, are entirely neglected in Iran.

Sub-finding: The Dialectical Relationship of the Three Principles

These three principles exist in a dialectical relationship with one another: participation without transparency can devolve into penal populism; transparency without participation leads to informational passivity; and both, without institutional balance, can result in a new form of autocracy.

Conclusions

Summary: This research demonstrated that the legitimacy crisis in the Iranian criminal justice system is rooted in a "flawed institutional architecture"—one where the logic of control has prevailed over the logic of communication. Overcoming this crisis requires moving beyond the traditional paradigm and establishing the paradigm of "criminal law as communication." The core of this transition is an institutional redesign based on the three interconnected principles of participation (infusing collective wisdom), transparency (the basis for rational oversight), and institutional balance (the guarantor of power restraint), which together form the legitimacy triangle of a democratic criminal justice system.

Practical Implications: This framework can serve as the basis for a "roadmap of institutional reforms" in Iran: 1) Institutionalizing multi-stakeholder criminal policy-making; 2) Redefining the role and expanding the jurisdiction of juries; 3) Amending laws to guarantee informational, argumentative, and procedural transparency; 4) Establishing independent supervisory bodies to counterbalance the concentrated power of the prosecutor's office.

New Questions and Suggestions: This research raises new questions: What are the practical mechanisms for overcoming the resistance of traditional institutions to such reforms? How can the "structural ambiguity" arising from the principle of legality-Shari'ah compliance be resolved to ensure argumentative transparency? Answering these questions requires interdisciplinary research. Ultimately, reconstructionist theory transforms criminal justice from a closed fortress of power into a public sphere for dialogue; achieving this in Iran requires a collective will to transition from exclusive governance to hybrid and democratic governance.

Author Contributions

Conceptualization and Research Design: [Gholami. Hossein]; Data Collection: [Parsaeian. Atieh]; Analysis and Interpretation of Findings: [Parsaeian.Atieh]; Drafting the Manuscript: [Parsaeian.Atieh]; Final Review and Responsibility Confirmation: [Gholami.Hossein].

Data Availability Statement

The data used in this research comprise library resources and legal texts, which are fully cited in the article's reference list and are accessible through reputable academic sources.

Ethical Considerations

The authors affirm that throughout the writing process of this article, the ethical principles of research, including academic integrity, proper citation of sources, and avoidance of any research misconduct, have been observed.

Funding

This article is the result of independent research and has not received any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or non-profit sectors.

Conflict of Interest

The authors declare that there is no conflict of interest regarding the publication of this article.

Declaration of Generative AI and AI-assisted Technologies in the Writing Process

During the preparation of this extended abstract, the authors used the AI tool DeepSeek for the purpose of initial structural organization and adhering to word count limitations. After using this tool/service, the authors reviewed and edited the content as needed and take full responsibility for the content of the published article.

رویکرد نظریه‌ی بازسازی‌گرایی به حقوق کیفری مردم‌سالار با نگاهی به نظام عدالت کیفری ایران

حسین غلامی دون^۱ | عطیه پارسائیان^۲

۱. استاد، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران. ایران. رایانامه: hossein.gholami@atu.ac.ir
۲. نویسنده مسئول، دانشجوی دکتری، حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. رایانامه: atiehparsaiaen@gmail.com

چکیده

مقاله حاضر با اتخاذ رویکردی تحلیلی - تطبیقی و با اشاره‌ای گذرا به نظام عدالت کیفری ایران، به واکاوی ظرفیت‌های نظریه‌ی بازسازی‌گرایی کلاینفلد در تبیین موانع ساختاری تحقق عدالت کیفری مردم‌سالار می‌پردازد. در این چارچوب نظری که عدالت را به مثابه ارتباط مفهوم‌پردازی می‌کند، گذار از پارادایم سنتی «حقوق کیفری به مثابه کنترل» به معماری نهادی مبتنی بر سه اصل مشارکت، شفافیت و توازن نهادی، راهبرد بنیادین برای بازسازی اعتماد عمومی و ترمیم گسست‌های هنجاری تلقی می‌گردد. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که این اصول سه‌گانه در نسبت دیالکتیکی با یکدیگر قرار دارند، به گونه‌ای که فقدان یا ضعف هر یک، کارکرد کلی نظام عدالت کیفری را با اختلال مواجه می‌سازد. در نهایت، تحلیل تطبیقی انجام شده مؤید این گزاره است که مشروعیت در عصر کنونی نه بر مبنای کارآمدی فنی، که بر پایه‌ی عادلانه بودن فرایندهای تولید، اجرا و نظارت بر قدرت کیفری استوار گردیده است.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ ارسال: ۱۴۰۴/۰۶/۸
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۸/۲۸
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۱۲
تاریخ انتشار برخط: ۱۴۰۴/۰۹/۲۴

کلیدواژه‌ها

حقوق کیفری مردم‌سالار،
مشارکت مردمی، شفافیت
قضایی، توازن نهادی، نظریه
بازسازی‌گرایی.

استناد: غلامی دون، حسین؛ پارسائیان، عطیه. (۱۴۰۴). رویکرد نظریه‌ی بازسازی‌گرایی به حقوق کیفری مردم‌سالار با نگاهی به نظام عدالت کیفری ایران. آموزه‌های حقوق کیفری، ۲۲(۲۹)، ۴۱-۷۸. <https://doi.org/10.30513/cld.2025.7341.2168>

مقدمه

نظام عدالت کیفری به‌عنوان عرصه‌ای بنیادین برای سنجش مشروعیت حکمرانی در هر جامعه‌ای، در میانه تقابل دشواری میان اقتدار دولت و حقوق شهروندان قرار دارد. در ایران، این تقابل در سال‌های اخیر به یکی از کانونی‌ترین حوزه‌های چالش برانگیز تبدیل شده است. رویکردهای مسلط در تحلیل این چالش‌ها عمدتاً حول دو محور می‌چرخند: نخست، نقدهای کلی مبتنی بر اصول حقوق بشر؛ دوم، مقایسه‌های تطبیقی با نظام‌های مردم‌سالار. با این حال، به نظر می‌رسد این رویکردها از ابزار تحلیلی لازم برای تشریح ریشه‌های ساختاری و نهادی بحران مشروعیت در عدالت کیفری ایران عاجزند.

نظریه بازسازی‌گرایی^۱ کلاینفلد نه به‌عنوان نظریه‌ای صرفاً فلسفی، بلکه به‌مثابه یک چارچوب تحلیلی نهادی ظرفیت منحصربه‌فردی ارائه می‌دهد. این نظریه یک گذار پارادایمی از «حقوق کیفری به‌مثابه کنترل» به «حقوق کیفری به‌مثابه ارتباط» قرار دارد که مبتنی بر بازتعریف بنیادین در هستی‌شناسی پدیده جنایی است؛ مفاهیمی که در بخش مبانی نظری به تفصیل بررسی خواهند شد. کلاینفلد با احترام به دستاوردهای عدالت ترمیمی در سطح خرد، باوری رادیکال را پیش می‌نهد: این چارچوب به‌تنهایی برای مواجهه با پیچیدگی‌های پدیده جنایی در جوامع مدرن، کثرت‌گرا و مبتنی بر دولت - ملت‌ها ناتوان است.

این تمایز هستی‌شناختی و جامعه‌شناختی به‌ناگزیر به پیامدهای نهادی و راهبردی کاملاً متمایزی می‌انجامد. عدالت ترمیمی با تأکید بر سطح رابطه خرد فردی، در عمل عمدتاً بر ایجاد سازه‌های نهادی موازی، غیررسمی و غیردولتی در حاشیه نظام عدالت رسمی تأکید دارد (شیری، ۱۳۹۷، ص. ۴۴). در نقطه مقابل، پروژه بازسازی‌گرایی کلاینفلد با نگاه جاه‌طلبانه‌تر، رادیکال‌تر و ساختارشکن‌تر به سطح بازسازی کلان نظم اخلاقی جامعه نظر دارد و بر بازطراحی اساسی نهادهای اصلی، رسمی و اجبارآمیز نظام عدالت کیفری یعنی پلیس، دادسرا، دادگاه و زندان، از درون تأکید می‌ورزد.

این ارتقای مقیاس از خرد به کلان و از رابطه به ساختار، بازسازی‌گرایی را از حاشیه به متن سیاست‌گذاری کیفری می‌آورد و آن را از یک روش جایگزین و اختیاری حل‌وفصل پرونده‌ها به یک پروژه سیاسی - حقوقی تمام‌عیار برای بازمشروعیت بخشی به حکمرانی مردم‌سالار

1. Reconstructivism

در عرصه کیفری ارتقا می‌دهد. پرسش راهبردی عدالت ترمیمی عمدتاً این است: «چگونه می‌توانیم این تعارض خاص را به شیوه‌ای رضایت‌بخش‌تر برای طرفین مستقیماً درگیر حل کنیم؟»، درحالی‌که پرسش راهبردی بازسازی‌گرایی کلاینفلد این است: «معماری نهادی نظام عدالت کیفری چگونه باید طراحی شود تا بتواند به‌طور مستمر مشروعیت خود را در چشم شهروندان یک دموکراسی بازتولید کند، همبستگی اجتماعی را در سطح کلان تقویت نماید و بحران‌های اعتماد عمومی را مدیریت کند؟».

پرسش محوری این مقاله آن است که چارچوب تحلیلی کلاینفلد چگونه می‌تواند موانع ساختاری تحقق عدالت کیفری مردم‌سالار در ایران را تبیین کند؟ برای پاسخ به این پرسش، به جای تفکیک معرفی نظریه و تحلیل موردی، مبانی نظری هر اصل به‌طور همزمان با واکاوی شکاف‌های ساختاری متناظر آن در نظام عدالت کیفری ایران ارائه می‌گردد. فرضیه مقاله بر این است که این چارچوب به دلیل ماهیت نهادی و ساختاریافته‌اش نه تنها قادر به نمایان ساختن شکاف میان وضع موجود و مطلوب است، بلکه می‌تواند نقشه راهی برای اصلاحات نهادی هدفمند ارائه دهد. هرچند برخی مطالعات حاکی از آن است که چگونه عدم اعمال برخی استانداردها چالشی ساختاری در نظام عدالت کیفری ایران ایجاد کرده است (غلامی، ۱۴۰۳؛ و نیز: موسی‌زاده کوفی و همکاران، ۱۴۰۲)، اما هدف این پژوهش نشان دادن مؤلفه‌های حقوق کیفری مردم‌سالار از سویی، و ظرفیت کاربردی نظریه بازسازی‌گرایی در شناسایی کاستی‌ها و چالش‌های ساختاری نظام‌های عدالت کیفری از دیگر سو خواهد بود.

ساختار مقاله در سه بخش اصلی و بر مبنای سه اصل بنیادین نظریه بازسازی‌گرایی تنظیم شده است. در بخش نخست، اصل مشارکت هم در مبانی نظری آن و هم در نمود عینی خود در تمرکزگرایی قضایی و نبود نهادهای مردمی در ایران تحلیل می‌شود. در بخش دوم، اصل شفافیت هم به عنوان آرمانی نظری و هم در تقابل با واقعیت محرمانگی فرایندهای قضایی در ایران، بررسی می‌گردد. در بخش سوم، اصل توازن نهادی هم در نظریه و هم در چالش‌های ناشی از اختیارات نامتوازن نهاد دادسرا در نظام قضایی ایران واکاوی می‌شود. این ساختار تلفیقی، در نهایت، درسی برای گذار از تشخیص کلی مشکلات به ارائه راهکارهای نهادی مشخص فراهم می‌آورد.

۱. مبانی نظری بازسازی گرای: گذار از پارادایم کنترل به ارتباط

نظریه بازسازی گرای کلاینفلد نه صرفاً به عنوان نظریه ای فلسفی، بلکه در مقام یک چارچوب تحلیلی - نهادی قدرتمند، واجد ظرفیتی بی بدیل برای تشریح بحران مشروعیت در نظام های عدالت کیفری معاصر و ترسیم نقشه راهی برای اصلاحات ساختاری است. شالوده این نظریه بر دو تحول بنیادین مفهومی استوار است که درک آن ها برای فهم کلیت پروژه بازسازی گرای ضروری است: نخست، بازتعریف هستی شناختی پدیده جنایی، و دوم، بازتعریف کارویژه نظام عدالت کیفری.

پدیده جنایی و جرم در این پارادایم صرفاً یک تخلف فردی علیه حکومت یا نقض قاعده موضوعه نیست، بلکه پیش و بیش از هر چیز، یک اختلال ارتباطی در نظم اخلاقی جمعی جامعه است. این گذار مفهومی، هسته مرکزی نظریه کلاینفلد را تشکیل می دهد و مبانی فلسفی تمام اصول نهادی پسین را فراهم می سازد. از این منظر، جرم در جوامع مدرن تنها یک تعارض یا شکست در رابطه بین فردی نیست، بلکه کنشی نمادین و رویدادی عمومی است که تمامی ساختار انتزاعی نظم هنجاری جامعه را تحت تأثیر قرار می دهد. هنجارها در این خوانش نه قواعدی تحمیلی، بلکه بستر سازنده همبستگی اجتماعی و اعتماد متقابل محسوب می شوند و در این صحنه، وقوع جرم پیامی نمادین به کل جامعه ارسال می کند که هنجارهای مشترک برای حداقل یک نفر، آن قدر فاقد اعتبار و الزام آوری بوده که او را به نقض آن ترغیب کرده است (Kleinfeld, 2016, p. 145; Garland, 2013).

پدیده جنایی از منظر بازسازی گرای، سه حلقه ارتباطی را به طور همزمان و سیستماتیک مخدوش می سازد: حلقه نخست، رابطه مجرم - قربانی است که بر پایه اعتماد بنیادین به رعایت کرامت و امنیت استوار گردیده است؛ حلقه دوم، رابطه مجرم - جامعه را در بر می گیرد که تجلی پیمان اجتماعی نانوشته و تعهد متقابل به رعایت هنجارهای مشترک است؛ و حلقه سوم که حیاتی ترین سطح محسوب می گردد، رابطه جامعه - هنجار را نشان می دهد که در آن، اعتماد جمعی همگانی شهروندان به کارآمدی، مشروعیت و الزام آوری هنجار نقض شده به شدت خدشه دار می شود (Kleinfeld, 2016, p. 52).

پیامدهای این آسیب چندلایه بسی فراتر از سطح فردی گسترده می شود. از سویی، به سرمایه نمادین نظام هنجاری، یعنی آن باور جمعی که هنجارها شایستگی پیروی دارند،

آسیب می‌زند. از دیگر سو، اعتماد عمومی شهروندان به کارآمدی و انسجام نظم اجتماعی را تحلیل می‌برد. این فرسایش سرمایهٔ اجتماعی نظام را کاهش می‌دهد و پرسش بنیادینی را در اذهان عمومی ایجاد می‌کند. هنگامی که شهروندان شاهد نقض هنجارها بدون پاسخ مناسب باشند، پرسش بنیادینی در ذهن آنان شکل می‌گیرد مبنی بر این‌که چه دلیلی برای پابندی ما به قواعد وجود دارد، درحالی‌که دیگران آن را با بی‌اعتنایی نقض می‌کنند؟ این خوانش ارتباطی از پدیدهٔ جنایی دقیقاً در تقابل با سه پارادایم مسلط حقوق کیفری قرار می‌گیرد. در حالی که سزاگرایی، جرم را نقض ارادهٔ دولت و فایده‌گرایی آن را اختلال در نظم فایده‌گرایانه می‌داند، بازسازی‌گرایی بر بُعد ارتباطی و اجتماعی جرم تأکید دارد. عدالت ترمیمی نیز با تمرکز انحصاری بر سطح خُرد، از درک ابعاد کلان پدیدهٔ جنایی به عنوان یک رویداد عمومی نمادین ناتوان است.

در پی این بازتعریف هستی‌شناختی، پاسخ کیفری مناسب نیز نمی‌تواند به اعمال درد یا محاسبهٔ سود و زیان تقلیل یابد، چراکه سزاگرایی با محوریت سزادهی متناسب، از بازسازی اعتبار هنجار نقض شده عاجز است. فایده‌گرایی با تقلیل‌گرایی ابزاری، ذات اخلاقی پاسخ به جرم را نادیده می‌گیرد و عدالت ترمیمی با محدودیت ساختاری در سطح خُرد، فاقد سازوکارهای نهادی برای ایفای نقش در عرصهٔ عمومی است. از این رو، کارکرد بیانی^۲ نظام کیفری دقیقاً همان خلأ نظری را پر می‌کند که این سه پارادایم از پر کردن آن ناتوان بوده‌اند. این کارکرد نظام کیفری را به یک نهاد ارتباطی تبدیل می‌کند که مشروعیت خود را از توانایی‌اش در تسهیل یک گفت‌وگوی ترمیمی کلان می‌ستاند.

کارویژهٔ اصلی نظام عدالت کیفری در این پارادایم، بازسازی این اختلال ارتباطی است که از طریق سه وظیفهٔ به هم پیوسته محقق می‌شود: تأیید عمومی رنج قربانی، اعلام مجدد ارزش‌ها به جامعه، و تسهیل بازگشت مجرم. در این مسیر است که نظام کیفری باید واجد کارکرد بیانی باشد، بدین معنا که پاسخ کیفری نمی‌تواند و نباید در حلقه‌ای خصوصی شده محدود بماند، بلکه باید خود به یک رویداد عمومی نمادین تبدیل گردد تا با طراحی در عرصهٔ عمومی، پیام‌های هنجاری ضروری برای بازتأیید جمعی ارزش‌ها و اعادهٔ اعتماد عمومی را به تمام بدنهٔ جامعه منتقل کند، به این معنا که نظام کیفری باید علاوه بر کارکردهای سنتی (مانند مجازات

یا بازپروری) بتواند از طریق فرایندهای خود به شیوه‌ای نمادین، ارزش‌ها و هنجارهای جامعه را بیان، تأیید و تقویت کند. این کارکرد بیانی در تقابل کامل با کارکرد ابزاری نظام‌های کیفری سنتی قرار دارد که در آن، مجازات صرفاً ابزاری برای بازدارندگی یا سزادهی فهمیده می‌شود (رحمانیان و حبیب‌زاده، ۱۳۹۲).

در این مدل، پاسخ به جرم پیش و بیش از هر چیز، کنشی ارتباطی است که از طریق آن جامعه هویت اخلاقی خود را بازمی‌آفریند و اعضایش را حول ارزش‌های مشترک بار دیگر متحد می‌سازد. این چارچوب نظری بنیان لازم برای تحلیل ساختار نهادی عدالت کیفری مردم‌سالار را فراهم می‌سازد که در بخش‌های بعدی بررسی خواهد شد.

۲. اصل مشارکت؛ از شهروند - ناظر تا شهروند - کنشگر در فرایند کیفری

اگر مشروعیت را جوهره حیات نظام عدالت کیفری در جوامع مردم‌سالار بدانیم، بی‌تردید اصل مشارکت شریان اصلی تغذیه‌کننده این جوهره است. در پرتو خوانش ارتباطی از پدیده جنایی که در بخش مبانی نظری تشریح شد، مشارکت شهروندان نه یک توصیه اخلاقی یا مکمل اختیاری، بلکه سنگ بنای هستی‌شناختی نظام کیفری مردم‌سالار محسوب می‌شود. این اصل ریشه در این بینش ژرف دارد که عدالت کیفری زمانی می‌تواند به بازسازی نظم اخلاقی جامعه، که هدف غایی نظریه بازسازی‌گرایی است، بینجامد که خود به فرایندی ارتباطی و رویدادی عمومی تبدیل شود.

۱-۲. مبانی فلسفی و سطوح سه‌گانه نهادینه‌سازی

مبانی تئوریک این اصل از نظریه دموکراسی مشارکتی^۳ وام گرفته شده و مشروعیت نهادهای کیفری را نه از کارآمدی تکنوکراتیک یا دقت حقوقی متخصصان، بلکه نشئت گرفته از میزان نقش‌آفرینی فعال و معنادار شهروندانی می‌داند که این نهادها ادعای نمایندگی ارزش‌های آنان را دارند. کلاینفلد با نقد انحصارگرایی قضایی^۴ به مثابه میراث نامیمون پوزیتیویسم حقوقی، بر این ادعاست که وقتی نظام کیفری به دایره‌ای بسته از قضات، وکلا و حقوق دانان تقلیل یابد، حتی اگر تصمیمات آن از نظر فنی بی‌نقص باشد، فاقد آن «اعتبار اخلاقی جمعی»^۵ خواهد بود که برای بازسازی نظم اخلاقی پس از جرم ضروری است (Kleinfeld, 2016, p. 112; Habermas, 1996)

3. Participatory Democracy

4. Judicial Elitism

5. Collective Moral Authority

اینجاست که اصل مشارکت به عنوان سنگ بنای مشروعیت، جایگاه فلسفی‌اش را آشکار می‌سازد. چگونه می‌توان جامعه را برای بازتأیید ارزش‌های مشترک فرا خواند، درحالی‌که خود این آیین (فرایند دادرسی)، از دیدگان آنان پنهان نگه داشته شده یا به دایره‌ای بسته از نخبگان حقوقی محدود گشته است؟ مشارکت مردمی در این پارادایم، نه یک توصیه اخلاقی یا مکمل شکلی، بلکه شرط امکان تحقق خود فرایند بازسازی است. این مشارکت است که به دادرسی کیفری صبغه یک رویداد عمومی نمادین را می‌بخشد و آن را از مونولوگ قدرت یک سویه به دیالوگ ترمیمی چندصدایی تبدیل می‌کند.

شایان ذکر است که پیوند این مبانی فلسفی با مفهوم حکمرانی خوب کاملاً مستقیم و اجتناب‌ناپذیر است. حکمرانی خوب، در عصری که مشروعیت از فرمان‌برداری کورکورانه به پذیرش آگاهانه شهروندان منتقل شده است، مستلزم نهادهایی است که نه تنها کارآمد، بلکه پاسخ‌گو، شفاف و مشارکت‌پذیر باشند. از منظر نظریه‌بازسازی‌گرایی، مشروعیت نهادهای کیفری نه از کارآمدی تکنوکراتیک یا دقت حقوقی متخصصان، بلکه از نقش‌آفرینی فعال و معنادار شهروندانی نشئت می‌گیرد که این نهادها ادعای نمایندگی ارزش‌های آنان را دارند. مشارکت مکانیسمی است که از طریق آن پاسخ‌گویی نهادها به جامعه تضمین می‌شود. هنگامی که شهروندان در فرایندهای سیاست‌گذاری، دادرسی و نظارت حضور دارند، نهادهای کیفری ناگزیر می‌شوند تصمیمات خود را نه در پشت درهای بسته، بلکه در میدان عمومی و در برابر نگاه نقادانه شهروندان توجیه کنند. این فرایند مشروعیت را از بالا (اقتدار دولت) به پایین (اراده آزاد شهروندان) منتقل می‌کند و در نتیجه، بنیانی پایدار برای حکمرانی خوب در حساس‌ترین عرصه اعمال قدرت دولتی، یعنی عدالت کیفری، ایجاد می‌نماید.

بدون این سطح از مشارکت که ریشه در عمیق‌ترین لایه‌های هستی‌شناختی پدیده جنایی دارد، نظام کیفری در انجام کارویژه بنیادین خود، یعنی بازسازی اعتماد عمومی و نظم اخلاقی ناتوان خواهد بود. حذف ساختاریافته شهروندان از آیین جمعی، نه یک کاستی رویه‌ای، بلکه یک نقصان مشروعیتی بنیادین است که توانایی نظام را برای ایفای نقش بازسازی‌کننده خود به طور ساختاری تضعیف می‌کند. بنابراین، مشارکت را باید جوهره حیات نظام عدالت کیفری مردم‌سالار و تجسم عینی حکمرانی خوب در عمل دانست. اصالت و عمق مشارکت مردمی در نظریه‌بازسازی‌گرایی، نه در شعارها و مشارکت‌های نمادین، بلکه در نهادینه‌سازی آن

در معماری کلان نظام عدالت کیفری نمایان می‌شود. کلاینفلد خواستار ایجاد «معماری نهادی چندلایه»^۶ است که «شهروند - کنشگر»^۷ را در قلب تمامی فرایندهای کیفری از تولد قانون تا اجرای حکم قرار دهد. این معماری را می‌توان در سه سطح کلان، میانی و خرد، که هر یک منطق و سازوکار خاص خود را طلب می‌کند، ترسیم نمود.

در سطح کلان، مشارکت مستلزم دگرذیسی بنیادینی در فرایند سیاست‌گذاری کیفری است. کلاینفلد با نقد انحصارگرایی تقنینی استدلال می‌کند که وقتی سیاست‌های کیفری را صرفاً نمایندگان دولت، مقامات قضایی و کارشناسان حقوقی تدوین می‌کنند، حتی اگر این سیاست‌ها از نظر فنی بی‌نقص باشند، فاقد آن غنا و پیچیدگی اخلاقی‌اند که فقط از طریق درگیرسازی طیف وسیعی از صداهای اجتماعی قابل حصول است (Kleinfeld, 2016, p. 118). تحقق این هدف در گرو نهادینه‌سازی سازوکارهای سیاست‌گذاری کیفری چندذی‌نفعی است. نمونه آرمانی چنین نهادی، تأسیس «شورای عالی سیاست‌گذاری جنایی» با ترکیبی متوازن از نمایندگان منتخب سازمان‌های مردم‌نهاد، رهبران محلی، اساتید حقوق و جرم‌شناسی، قضات بازنشسته، وکلا و همچنین نمایندگانی از نهادهای دولتی است. کارکرد این شورا به هیچ وجه به ارائه مشاوره‌های غیرالزام‌آور محدود نمی‌شود، بلکه باید از اختیارات تصمیم‌گیری واقعی در حیطه‌های حیاتی برخوردار باشد (Leib, 2021, p. 134). این سطح از مشارکت ساختاریافته پیوندی مستقیم با ارتقای کیفیت قوانین کیفری برقرار می‌سازد. قوانینی که از کوره‌گفت‌وگویی عمومی و بررسی کارشناسی چندبعدی عبور کرده‌اند، به‌طور سیستماتیک از سه آفت عمده مصون می‌مانند: قانون‌گذاری سزاکرایانه و عوام‌فریبانه (هزبرالساداتی، ۱۳۹۲، ص. ۳۳)، مصلحت‌اندیشی دیوان‌سالار^۸، و غفلت از پیامدهای اجتماعی غیررسمی قوانین.

در نتیجه، سیاست کیفری به جای آن‌که بازتاب خواست یک گروه خاص باشد، به بیانیه اخلاقی جمعی یک جامعه در مورد عدالت، انصاف و امنیت تبدیل می‌شود. این رویکرد مشارکتی تضمین می‌کند که نظام عدالت کیفری نه به ابزاری برای تحمیل اراده نخبگان حاکم، بلکه به تجلیگاه خرد و اراده جمعی شهروندان در تعیین سرنوشت کیفری‌شان تبدیل شود (خاقانی اصفهانی، ۱۴۰۳). این تمرکزگرایی در سیاست‌گذاری کیفری، در تقابل کامل با اصل

6. Multi-layered Institutional Architecture

7. Citizen-Actor

8. Bureaucratic

مشارکت ساختاریافته قرار دارد و در عمل به شکل‌گیری آنچه نجفی ابرندآبادی (۱۴۰۲) «سیاست جنایی بخشنامه‌ای» می‌نامد انجامیده است؛ رویکردی که در آن به جای قانون‌گذاری مشارکت جویانه، نهاد قضایی از طریق بخشنامه و آیین‌نامه به قانون‌گذاری فراقضایی می‌پردازد و نه تنها جامعه مدنی را از نقش‌آفرینی در تولید هنجارهای کیفری محروم می‌سازد، بلکه با حذف خرد جمعی و تجربه زیسته شهروندان، به تصویب قوانین ناکارآمد و بی‌ثباتی حقوقی می‌انجامد. این رویکرد در تقابل آشکار با اصول قانون‌گذاری کیفری بی‌طرفانه قرار دارد که بر پایه کثرت‌گرایی فرهنگی و مشارکت ساختاریافته گروه‌های مختلف اجتماعی استوار است. بایسته است تا در قانون‌گذاری کیفری در جوامع چندفرهنگی با به رسمیت شناختن تنوع فرهنگی و با مشارکت واقعی ذی‌نفعان، از انحصارگرایی هنجاری پرهیز شود (مسعودیان خوزانی و همکاران، ۱۴۰۳).

در سطح میانی، اصل مشارکت مستلزم یک بازآفرینی بنیادین در نقش شهروندان در قلب فرایند دادرسی کیفری است. این سطح مشارکت را از حاشیه به متن قضاوت و صدور حکم منتقل می‌سازد. کلاینفلد با نقد حرفه‌ای‌گرایی افراطی، تفویض انحصاری امر قضاوت به قضات حرفه‌ای را اگرچه ضامن وحدت رویه و دقت حقوقی می‌شمرد، اما بهای آن را قطع پیوند نظام قضایی با حس جمعی عدالت و خرد عملی جامعه می‌داند (Kleinfeld, 2016, p. 156). نماد عینی این سطح احیای نهادهای دادرسی نوینی است که ماهیتاً مردم‌سالار و غیرحرفه‌ای‌اند، از جمله هیئت‌های منصفه با اختیارات گسترده که نه تنها در جرائم سیاسی، که در همه جرائم دارای بار اخلاقی سنگین به‌عنوان نماینده وجدان جامعه، در کنار قاضی حرفه‌ای به ارزیابی ادله و صدور حکم می‌پردازند. همچنین هیئت‌های داوری جامعه‌محور که با الهام از عدالت ترمیمی، به حل و فصل جرائم کم‌اهمیت‌تر یا جرائم جوانان می‌پردازند. این در حالی است که قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲، با وجود ادعای توسعه مشارکت مردمی، در عمل مسیری معکوس را پیموده و شهروندان را به حاشیه رانده است. نمونه بارز این امر، ماده ۳۰۵ این قانون است که حضور هیئت منصفه را صرفاً به جرائم سیاسی و مطبوعاتی محدود ساخته است. این محدودیت استثنایی و مضیق، آن‌هم به شیوه‌ای کاملاً متعارض با فلسفه حضور این هیئت در عدم لزوم متابعت از نظر اعضا برای دادگاه (خالقی، ۱۴۰۴، ص. ۴۴۳)، در تضاد کامل با منطق مشارکت جویانه نظریه بازسازی‌گرایی قرار دارد.

پژوهش‌های تجربی گسترده‌ای مؤید کارآمدی این نهادهاست. مطالعات طولانی‌مدت شرم‌ناز و استرن‌گ در بیست کشور مختلف نشان می‌دهد که تصمیمات هیئت‌های داوری جامعه‌محور در مقایسه با احکام دادگاه‌های سنتی، از مقبولیت اجتماعی بالاتر و پایبندی داوطلبانه بیشتری برخوردارند (Sherman & Strang, 2022, p. 75). این فرایند مشارکتی دقیقاً همان کارکرد بیانی نظام کیفری را محقق می‌سازد که کلاینفلد بر آن تأکید دارد. هنگامی که جامعه از طریق نمایندگان غیرحرفه‌ای خود، به ارزیابی یک عمل مجرمانه می‌پردازد و پاسخی عادلانه برای آن می‌یابد، در واقع به شیوه‌ای علنی و جمعی، ارزش‌های اخلاقی‌اش را اعلام و تأیید می‌کند (رستمی، ۱۳۹۹، ص. ۳۶۱).

در سطح خرد، اصل مشارکت با نهادینه‌سازی مکانیسم‌های نظارت مردمی بر مرحله اجرای احکام کیفری به عینیت می‌رسد. این سطح متضمن ایجاد نهادهای نظارتی مستقل و چندذی‌نفعی است که به‌طور مستقیم بر فرایند اجرای مجازات و بازپروری مجرمان نظارت می‌کنند. بر اساس پژوهش‌های لیب، ایجاد «کمیسیون‌های نظارت بر مراکز اصلاح و تربیت» با ترکیبی از شهروندان داوطلب آموزش‌دیده، مددکاران اجتماعی، نمایندگان سازمان‌های مردم‌نهاد دفاع از حقوق زندانیان و اعضای خانواده‌های زندانیان، می‌تواند تضمین‌کننده تحقق دو هدف اساسی باشد (Leib, 2021, p. 167). نهادهای نظارتی مردمی با انجام بازدیدهای سرزده و نظام‌مند از مراکز نگهداری، به‌عنوان ضامن عملی کرامت انسانی عمل می‌کنند. این نهادها با بررسی مستقیم شرایط بهداشتی، کیفیت تغذیه، استانداردهای فیزیکی محیط و الگوی تعامل پرسنل با زندانیان، مانع از تبدیل مجازات محرومیت از آزادی به اشکال غیرقانونی و غیرانسانی مجازات می‌شوند. در بُعد نظارت بر بازاجتماعی‌پذیری، این نهادها با ارزیابی مستمر کیفیت و کمیت برنامه‌های آموزشی، حرفه‌آموزی، خدمات روان‌شناختی و طرح‌های درمان اعتیاد، اطمینان حاصل می‌کنند که این برنامه‌ها در عمل به‌عنوان ابزارهای مؤثر بازپروری عمل نمایند. در همین راستا ماده ۶۶ قانون آیین دادرسی کیفری ایران به‌عنوان مثالی عینی، در ظاهر با اعطای حق اعلام جرم و شرکت در دادرسی به سازمان‌های مردم‌نهاد، اما در لایه‌های زیرین خود، نمونه‌ای بارز از یک مشارکت کنترل‌شده و شبه‌مشارکت را به نمایش می‌گذارد که در تناقضی بنیادین با اصول هستی‌شناختی نظریه بازسازی‌گرایی قرار دارد و با محصور کردن این

مشارکت در چارچوبی مضیق و مشروط، آن را از محتوای اصیل خود تهی ساخته است (رمضانی قوام‌آبادی، ۱۳۹۴).

در جمع‌بندی نهایی، این سه‌گانه نهادینه‌سازی مشارکت در سطوح سیاست‌گذاری، دادرسی و نظارت، پارادایمی جامع و به‌هم‌پیوسته را تشکیل می‌دهد که در آن، هر سطح شرط لازم برای کارکرد سطوح دیگر است. مشارکت در سطح کلان، با تزریق خرد جمعی و دانش تخصصی به فرایند تقنین، قوانینی با کیفیت و مشروعیت بالاتر تولید می‌کند. مشارکت در سطح میانی، این قوانین را از طریق درگیر کردن وجدان جمعی جامعه در فرایند دادرسی، از حالت متن مکتوب خارج می‌سازد و به هنجارهای زنده و پویای اجتماعی تبدیل می‌کند. مشارکت در سطح خرد نیز با نظارت مداوم بر مرحله اجرا تضمین می‌کند که احکام صادره در مسیری انسانی و بازسازنده به اجرا درآیند. این سه حلقه به‌هم‌تنیده چرخه کامل عدالت کیفری مردم‌سالار را تشکیل می‌دهند که در آن شهروندان از حالت موضوع منفعل حکم قضایی به سوژه‌های فعال در تمام مراحل فرایند عدالت ارتقا می‌یابند. بدون این نهادینه‌سازی عمیق و چندلایه، هر گونه سخن گفتن از مشارکت مردمی در عرصه عدالت کیفری، به آرمان‌گرایی انتزاعی و فاقد اثرگذاری عینی مبدل خواهد شد.

۲-۲. تمایز مشارکت ساختاریافته از پوپولیسم کیفری

در کانون نظریه بازسازی‌گرایی کلاینفلد، یکی از ژرف‌ترین و در عین حال ضروری‌ترین تمایزات، تفکیک رادیکال میان مشارکت ساختاریافته به‌عنوان تجلی حکمرانی خوب و پوپولیسم کیفری به‌عنوان نماد حکمرانی احساسی و عوام‌فریبانه است. این تمایز بر چند محور اساسی استوار است:

نخست، وجود نهادهای صلاحیت‌دار و آموزش‌دیده در مقابل هیجانات زودگذر مردمی است. مشارکت از منظر کلاینفلد به معنای سپردن امر قضاوت به توده‌های غیرمتخصص و تحت تأثیر احساسات نیست، بلکه مستلزم ایجاد نهادهای دموکراتیک دارای صلاحیت است (Kleinfeld, 2019, p. 167). برای نمونه، اعضای یک هیئت منصفه یا هیئت داوری جامعه‌محور به‌صورت تصادفی یا از طریق فرایندهای مشخصی انتخاب می‌شوند و سپس دوره‌های آموزشی اجباری را در مورد اصول دادرسی منصفانه، حقوق بنیادین، رویه‌های قضایی و تکنیک‌های میانجی‌گری می‌گذرانند. این آموزش آنان را از شهروندان عادی به شهروندان - قضات آگاهی تبدیل می‌کند

که می‌توانند بر اساس استدلال و ادله، و نه صرفاً بر مبنای ترس یا خشم، تصمیم‌گیری کنند. در مقابل، پوپولیسم کیفری مستقیماً به احساسات اولیه مردم مانند ترس از جرم و میل به انتقام متوسل می‌شود و خواستار مجازات‌های شدید، فوری و غیرمنطقی می‌گردد، بی‌آن‌که هیچ‌گونه فرایند آموزشی یا تأملی در کار باشد (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۲، ص. ۴۵).

محور دوم در فرایندهای شفاف و مبتنی بر استدلال در مقابل تصمیم‌گیری‌های پشت پرده و احساسی نهفته است. مشارکت ساختاریافته در چارچوبی از شفافیت حداکثری و گفت‌وگوی عقلانی صورت می‌پذیرد. در نقطه مقابل، پوپولیسم کیفری در فضایی از ابهام و بر مبنای شعارها و وعده‌های ساده‌انگارانه عمل می‌کند. تصمیمات اغلب در پشت درهای بسته و تحت تأثیر لابی‌های قدرتمند یا کمپین‌های رسانه‌ای هیجانی گرفته می‌شود، بی‌آن‌که نیاز به ارائه دلیلی عقلانی و شفاف داشته باشد (Pratt, 2023, p. 251).

غایت بازسازی نظم اخلاقی در مقابل هدف ارضای حس انتقام‌جویی، سومین محور را نمایان می‌کند. چنان‌که گذشت، هدف نهایی مشارکت در نظریه بازسازی‌گرایی، بازسازی نظم اخلاقی و ترمیم پیوندهای اجتماعی گسسته‌شده توسط جرم است. این مشارکت برای تحقق عدالت ترمیمی کلان، هدفی بلندمدت، پیچیده و مستلزم در نظر گرفتن حقوق همه ذی‌نفعان از جمله بزه‌دیده، جامعه و حتی بزه‌کار است. در مقابل، پوپولیسم کیفری غایتی کوتاه‌مدت و ابزاری دارد: ارضای حس انتقام‌جویی جمعی و ایجاد توهم امنیت از طریق نمایش قدرت دولت در این مدل، مجرم به دیگری شیطان‌صفت تقلیل می‌یابد که باید طرد و نابود شود، بی‌آن‌که به ریشه‌های اجتماعی جرم یا امکان بازگشت او به جامعه اندیشیده شود.

چهارمین وجه تمایز در حکمرانی ترکیبی و چندصدا در مقابل تمرکزگرایی و یک‌صدایی تجلی می‌یابد. مشارکت ساختاریافته هسته مرکزی حکمرانی ترکیبی است که در آن قدرت بین نهادهای رسمی و نهادهای غیررسمی و مردمی توزیع می‌شود تا از انحصار و تمرکز قدرت جلوگیری کند. این حکمرانی، چندصدا، گفت‌وگو محور و خود-اصلاحگر است. در مقابل، پوپولیسم کیفری اغلب به شکل عجیبی به تمرکزگرایی می‌انجامد؛ جایی که رهبری پوپولیست با ادعای درک مستقیم اراده مردم، اختیارات را در دستان خود متمرکز می‌کند و نهادهای واسط مستقل را به حاشیه می‌راند.

این تمایز برای تحلیل نظام عدالت کیفری ایران حیاتی است، چراکه مشکل نه از خود

مفهوم مشارکت، بلکه شکل و قالب نهادی آن است. نظام قضایی ایران از یک سو با فقدان مشارکت ساختاریافته روبه‌روست که آن را از خرد جمعی بی‌بهره کرده است و از سوی دیگر، در مواردی خاص، ممکن است با اشکال تحریف‌شده‌ای از پوپولیسم کیفری مواجه شود که در آن اراده‌ای خاص به نام خواست عمومی تقلیل می‌یابد. راه برون‌رفت از این دوگانگی نه عقب‌نشینی از مشارکت، بلکه پیشبرد پروژه نهادینه‌سازی مشارکت عقلانی و ساختاریافته است. بنابراین، مشارکت اصیل دشمن حاکمیت قانون و تخصص نیست، بلکه متحد ضروری آن برای نیل به حکمرانی خوب و عادلانه است.

۳. اصل شفافیت؛ از اطلاعات محرمانه تا قضاوت جمعی عقلانی

در سپهر حکمرانی مدرن، شفافیت دیگر یک فضیلت اخلاقی صرف نیست، بلکه به سنگ بنای مشروعیت نهادهای عمومی تبدیل شده است (پروین و فیروزی، ۱۴۰۱). در قلمرو حساس عدالت کیفری، این اصل جایگاهی والاتر و کارکردی حیاتی‌تر می‌یابد. شفافیت در این عرصه، کلیدی است برای گشودن قفل اتاق دربسته نظام قضایی و تبدیل آن به میدانی عمومی که در آن شهروندان نه به عنوان ناظرانی منفعل، بلکه به عنوان شرکایی فعال در فرایند تحقق عدالت مشارکت می‌جویند. این اصل پلی است میان اقتدار تخصصی نهادهای قضایی و خرد جمعی جامعه؛ پلی که از یک سو با زدودن غبار ابهام از فرایندهای قضایی، امکان نظارت آگاهانه را فراهم می‌سازد و از سوی دیگر، با تقویت حس اعتماد عمومی، سرمایه اجتماعی نظام عدالت را احیا می‌کند.

۳-۱. مبانی نظری: شفافیت به مثابه بنیان قضاوت جمعی عقلانی

در کانون نظریه بازسازی‌گرایی کلاینفلد، شفافیت ویژگی فرعی یا مطلوبیت اخلاقی نیست، بلکه شرط ضروری امکان خود فرایند عدالت در جامعه مردم‌سالار است. این جایگاه رفیع زمانی به درستی درک می‌شود که شفافیت را در پرتو نظریه حوزه عمومی یورگن هابرماس تحلیل کنیم. از این منظر، شفافیت بنیاد قضاوت جمعی عقلانی را تشکیل می‌دهد و تنها عاملی است که می‌تواند مشروعیت نظام کیفری را از حالت انفعالی و تحمیلی به وضعیتی فعال و اقناعی ارتقا دهد. هابرماس در نظریه‌اش حوزه عمومی را عرصه‌ای اجتماعی می‌داند که در آن شهروندان

به صورت جمعی و از طریق گفت‌وگوی آزاد و عاری از سلطه، درباره مسائل مشترک به تأمل می‌پردازند و به افکار عمومی آگاه شکل می‌دهند (Habermas, 2021, p. 154). مشروعیت نهادهای حکمرانی در جوامع مدرن، از جمله نظام عدالت کیفری، وابسته به این است که تصمیمات آنان بتواند در محکمه این حوزه عمومی مقاومت کند و خود را در برابر استدلال‌های عقلانی شهروندان توجیه نماید. کلاینفلد با وام‌گیری از این چارچوب، استدلال می‌کند که فرایندهای کیفری، به‌ویژه دادرسی، باید خود به‌مثابه صحنه‌ای مرکزی از حوزه عمومی فهمیده شوند (Kleinfeld, 2016, p. 174).

در اینجا است که نقش محوری شفافیت و سازوکار ارتباطی حوزه عمومی با نهادهای کیفری مشخص می‌شود. بدون شفافیت، هیچ گفت‌وگوی عمومی معناداری درباره عدالت ممکن نیست. چگونه می‌توان شهروندان را به قضاوت درباره عملکرد یک نظام دعوت کرد، درحالی‌که اطلاعات لازم (آنچه در دادگاه‌ها می‌گذرد، استدلال‌های قضات، چگونگی عملکرد پلیس) در اختیار آنان قرار ندارد؟ فقدان شفافیت شهروندان را در تاریکی نگاه می‌دارد و آنان را به بازیگرانی منفعل تبدیل می‌کند که تنها می‌توانند نتایج را بدون درک فرایندها بپذیرند یا رد کنند. این وضعیت دقیقاً در تقابل با آرمان هابرماسی یک فضای گفت‌وگوی عقلانی قرار دارد. شفافیت این فضا را در سه سطح حیاتی می‌سازد: نخست، امکان نقد و بازبینی را فراهم می‌آورد. هنگامی که آرای قضایی با استدلال‌های کامل و علنی منتشر شوند، جامعه دانشگاهی، روزنامه‌نگاران تحقیقی، وکلا و شهروندان آگاه می‌توانند آن‌ها را نقد و واکاوی کنند. این نقد جمعی مهم‌ترین ابزار برای شناسایی خطاهای قضایی، ناسازگاری در رویه‌ها یا تفسیرهای خودسرانه از قانون است. همان‌گونه که فولر استدلال می‌کند، انتشار و نقد آرا کیفیت استدلال‌های حقوقی و انسجام منطقی احکام را به میزان قابل توجهی افزایش می‌دهد. دوم، شفافیت به تقویت پاسخ‌گویی نهادی می‌انجامد. شفافیت نهادهای کیفری را در معرض دید و قضاوت عمومی قرار می‌دهد. لذا یک قاضی یا دادستان درمی‌یابد که تصمیم و استدلال او را عموم می‌بینند و قضاوت خواهند کرد. این آگاهی قدرتمندترین انگیزه برای دوری از خودسری، جانب‌داری و تبعیض است. شفافیت دیوارهای بلند نهادهای قضایی را می‌شکند و آن‌ها را از دژهای نفوذناپذیر قدرت به نهادهای پاسخ‌گو تبدیل می‌کند. سوم، شفافیت به ساختن اعتماد از طریق قابلیت پیش‌بینی کمک می‌کند. هنگامی که

شهروندان بتوانند با مطالعه آرای گذشته، منطق و الگوی تصمیم‌گیری قضات را درک کنند، نظام قضایی برای آنان قابل پیش‌بینی می‌شود. این قابلیت پیش‌بینی به‌طور مستقیم به اعتماد عمومی می‌انجامد و شهروندان مطمئن می‌شوند که تصمیمات قضایی بر اساس معیارهای عینی و قابل فهم، و نه امیال شخصی یا ملاحظات پنهان، گرفته می‌شوند. این تحلیل پیوند ناگسستنی شفافیت با اصل مشارکت را نشان می‌دهد. مشارکت معنادار که در بخش پیشین به تفصیل درباره آن سخن گفتیم، بدون شفافیت ناممکن و حتی خطرناک است. چگونه می‌توان از شهروندان خواست تا در هیئت‌های منصفه یا شوراهای سیاست‌گذاری مشارکت کنند، اما به اطلاعات کامل و دقیق دسترسی نداشته باشند؟ چنین مشارکتی به تصمیم‌گیری‌های ناآگاهانه و احساسی، یعنی همان پوپولیسم کیفری خواهد انجامید. شفافیت ابزار ضروری عقلانی‌سازی مشارکت است.

۳-۲. ابعاد سه‌گانه شفافیت: اطلاعاتی، استدلالی و فرایندی

در راستای تحقق آن قضاوت جمعی عقلانی که شالوده مشروعیت نظام کیفری مردم‌سالار است، اصل شفافیت می‌بایست در سه بُعد به هم پیوسته و غیرقابل تفکیک نهادینه گردد: شفافیت اطلاعاتی، شفافیت استدلالی و شفافیت فرایندی. این سه بعد حلقه‌های کامل یک زنجیره را تشکیل می‌دهند که فقدان هر کدام کلیت نظام شفافیت را با اختلال مواجه می‌سازد. بُعد نخست، شفافیت اطلاعاتی است که متضمن حق دسترسی عمومی و بی‌قید و شرط به داده‌های خام و پردازش‌شده نظام عدالت کیفری می‌باشد. این داده‌ها شامل آمار جامع جرائم، نرخ کشف پرونده‌ها، آمار تفکیک‌شده احکام صادره (از حیث نوع جرم، مدت مجازات، ویژگی‌های متهمان)، گزارش‌های عملکرد نهادهای قضایی و انتظامی، و همچنین بودجه و هزینه‌های اختصاص یافته به امور قضایی است. این سطح از شفافیت زیرساخت هر نوع تحلیل، نظارت و ارزیابی بیرونی را فراهم می‌آورد. برای مثال، بدون انتشار آمار دقیق از احکام مربوط به جرائم اقتصادی، امکان نقد عینی این ادعا که آیا دستگاه قضایی با مفسدان اقتصادی قدرتمند به صورت یکسان برخورد می‌کند یا خیر، وجود نخواهد داشت. بُعد دوم و حیاتی‌تر، شفافیت استدلالی است که مستلزم انتشار کامل، تفصیلی و قابل درک منطق و استدلال‌های حقوقی و اخلاقی پشت هر رأی قضایی است. در این سطح، صرف اعلام نتیجه حکم مانند محکومیت یا برائت، کفایت نمی‌کند، بلکه باید فرایند استدلالی که قاضی

را از ادله موجود به آن نتیجه خاص رسانده است، به طور شفاف در معرض دید همگان قرار گیرد. این امر شامل تبیین چگونگی ارزیابی ادله، تفسیر قوانین، استناد به رویه‌های قضایی پیشین و سنجش دلایل موخه‌کننده تخفیف یا تشدید مجازات است. الزام به ارائه استدلالی عمومی و قابل نقد، قضات را وامی‌دارد تا در تصمیم‌گیری‌های خود دقت بیشتری کنند، از تفسیرهای سلیقه‌ای و خودسرانه بپرهیزند و احکام خود را بر پایه استدلالی استوار و منطقی بنا نهند. همان‌گونه که لون فولر تأکید دارد، انتشار و نقد عمومی آرا کیفیت استدلال‌های حقوقی و انسجام منطقی احکام را به میزان قابل توجهی ارتقا می‌بخشد (Fuller, 1978, p. 394; Sun-stein, 2021, p. 157). در غیاب شفافیت استدلالی، حتی عادلانه‌ترین احکام نیز ممکن است در هاله‌ای از ابهام و سوءظن قرار گیرند (Tyler, 2020, p. 91).

شفافیت استدلالی همچنین با چالشی بنیادین در نظام حقوقی ایران مواجه است که ریشه در معماری خاص منابع حقوقی آن دارد. حاکمیت «اصل قانونمندی - شرع‌مندی» و الزام قاضی به استناد همزمان به منابع معتبر اسلامی در کنار متون قانونی، بدون تعریف حدود شفاف این منابع، به تزلزل حق افراد بر تأمین می‌انجامد (نجفی ابرندآبادی، ۱۴۰۲) و از منظر چارچوب نظری این مقاله، این وضعیت یک ابهام ساختاری ایجاد می‌کند که سه پیامد مخرب مستقیم برای شفافیت استدلالی دارد:

نخست، این امر قابلیت پیش‌بینی را که جوهره شفافیت استدلالی است مخدوش می‌سازد. هنگامی که منطق حکم می‌تواند از دو حوزه هنجاری بالقوه ناسازگار (قانون موضوعه و متون فقهی با قرائت‌های متعدد) سرچشمه بگیرد، شهروندان و حتی وکلای آنان فاقد هر گونه معیار عینی برای پیش‌بینی نحوه تفسیر یک رفتار در دادگاه خواهند بود. دوم، این ساختار امکان نقد و ارزیابی بیرونی احکام را به شدت تضعیف می‌کند. چگونه می‌توان یک رأی را به طور معنادار نقد کرد وقتی که استدلال آن می‌تواند به متونی ارجاع دهد که دسترسی به آن‌ها همگانی نیست، تفسیر آن‌ها فنی و خاص است، یا در نهایت، مرجع نهایی برای تفسیرشان خود قاضی است؟ این وضعیت دادگاه را از میدان عمومی استدلال به فضای بسته هرمنوتیکی تبدیل می‌نماید. در نهایت، این ابهام کارکرد بیانی عدالت کیفری را که کلاینفلد بر آن تأکید دارد، خنثی می‌سازد، چراکه نظام کیفری برای آن‌که بتواند به بازتأیید جمعی ارزش‌ها بپردازد، باید پیام هنجاری خود را به وضوح و بدون ابهام به جامعه منتقل کند. حکمی که منطق آن برای

عموم شهروندان نامفهوم یا غیرقابل پیگیری است، توانایی لازم برای ایفای این نقش نمادین و ارتباطی را ندارد. بنابراین، چالش شفافیت در ایران صرفاً یک مشکل اجرایی نیست، بلکه نشانگر یک تعارض هنجاری زیرساختی است که خود را مستقیماً در عرصه استدلال قضایی نشان می‌دهد و مشروعیت حکم قضایی را در بنیادین‌ترین سطح مورد تردید قرار می‌دهد.

سومین بُعد شفافیت فرایندی است که بر علنی بودن کامل جلسات دادرسی، به جز موارد بسیار محدود و استثنایی که به‌طور دقیق در قانون تعریف شده‌اند، دلالت دارد. این بُعد شهروندان را به تماشاگران مستقیم صحنه تولد حکم تبدیل می‌کند. علنی بودن دادرسی‌ها این امکان را فراهم می‌آورد که شهروندان شاهد نحوه اداره دادگاه، ادای احترام به حقوق دفاعی متهم، چگونگی استماع شهود و ارزیابی ادله توسط قاضی باشند. این مشاهده مستقیم خود ضمانتی قدرتمند در برابر نقض آیین‌های دادرسی، اعمال نفوذ، فشار بر متهم یا شاهد، و هر گونه انحراف از اصول دادرسی منصفانه است. هنگامی که فرایند دادرسی در پشت درهای بسته صورت پذیرد، نه تنها امکان نظارت عمومی از بین می‌رود، بلکه زمینه برای بروز انواع سوءاستفاده‌ها و اشتباهات قضایی فراهم می‌شود (مؤذن‌زادگان و رهدارپور، 1397).

در نظام قضایی ایران با وجود تأکیدات قانون اساسی بر علنی بودن محاکمات (اصل ۱۶۵) و انتشار آرای قضایی، شفافیت در عمل با چالش‌های متعددی روبه‌روست (رزمجویی و دیگران، ۱۴۰۳). ماده ۳۵۲ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲، نمونه‌ای بارز از این وارونه‌سازی حقوقی است. این ماده اصل علنی بودن دادرسی را که در اسناد بین‌المللی مانند ماده ۱۴ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، یک حق اساسی و قاعده اصلی شمرده می‌شود، به امتیازی قضایی تبدیل کرده و تحقق آن را منوط به تشخیص دادگاه ساخته است (خالقی، ۱۳۸۳، ص. ۲۵۶). رویکرد حاضر نه تنها با استانداردهای پذیرفته‌شده بین‌المللی در تعارض است، بلکه معیارهای سختگیرانه‌ای را که نهادهای حقوق بشری از جمله دیوان اروپایی حقوق بشر برای اعتبار هر گونه محدودیتی بر اصل علنی بودن دادرسی ضروری می‌دانند، نقض می‌نماید. بر پایه این چارچوب معیار، محدودیت‌های اعمال‌شده بر دادرسی علنی می‌بایست سه شرط بنیادین داشته باشند: ۱. به‌طور صریح «مقرر در قانون» بوده و از مشروعیت قانونی برخوردار باشند (اصل قانونمندی)؛ ۲. در چارچوب یک جامعه دموکراتیک «ضروری» تلقی شوند، به این مفهوم که برای تحقق هدف مشروعی مانند امنیت ملی، هیچ راهکار جایگزین کم‌آسیب‌تری در دسترس

نباشد (اصل ضرورت)؛^۳ با هدف مورد نظر «متناسب» باشند، به این صورت که حداقلی از مداخله برای دستیابی به آن هدف به کار گرفته شود و میان شدت محدودیت و اهمیت هدف، تعادلی معقول برقرار گردد (اصل تناسب).

قانون آیین دادرسی کیفری ایران با محول کردن تشخیص مصادیق غیرعلنی بودن دادرسی صرفاً به «دادگاه» و خودداری از تدوین چارچوبی شفاف، عینی و قابل پیش‌بینی، این سه ضابطه اساسی را نادیده گرفته است. این ابهام و فقدان معیارهای دقیق، در عمل مجرای برای اعمال محدودیت‌های خودسرانه، گسترده و فاقد نظارت مؤثر فراهم ساخته است (مؤذن‌زادگان و راسته، ۱۳۹۷).

این محرمانگی امری تصادفی یا سلیقه‌ای نیست، بلکه سیستمی و برنامه‌ریزی شده است. در حالی که در سیستم‌های دموکراتیک مانند آلمان ۷۵ درصد و در فرانسه ۶۸ درصد از محاکمات به صورت علنی برگزار می‌شود (CEPEJ, 2022, p. 87)، در ایران، شفافیت محدود و مکانیسم‌های پاسخ‌گویی ناقص، نظام دادرسی کیفری را با چالش‌های متعددی مواجه نموده است. قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات مصوب ۱۳۸۸، با درج استثنائات گسترده و مبهم (مانند «اخلال در مراجع قضایی» و «افشای اسرار رسمی»)، عملاً هرگونه درخواست اطلاعات از نهادهای قضایی را ناممکن ساخته است. همچنین در بعد آماری، نبود سامانه شفاف و یکپارچه برای انتشار آمار دادرسی‌ها، از تعداد پرونده‌های ورودی و خروجی گرفته تا احکام صادره و مدت زمان دادرسی، هیچ امکان مقایسه‌ای را برای پژوهشگران و شهروندان باقی نمی‌گذارد. در بعد رسانه‌ای نیز ماده ۳۰۸ قانون آیین دادرسی کیفری، حضور و فعالیت رسانه‌ها را به شدت محدود و منوط به اجازه دادگاه نموده است. این محدودیت‌های سه‌گانه امکان نظارت جمعی را که کلاینفلد (2016, p. 173) آن را «شریان حیات مشروعیت»^۹ می‌داند، به‌طور سیستماتیک مسدود ساخته‌اند. این در حالی است که تجربه کشورهای اسکاندیناوی نشان داده است که افزایش شفافیت قضایی می‌تواند تا ۴۰ درصد از اشتباهات قضایی را بکاهد (UNDP, 2021). پیامدهای این فرهنگ محرمانگی سیستماتیک بسیار ویرانگر و چندبعدی است. از بعد کارکردی، این محرمانگی با پنهان کردن خطاهای قضایی، به تکرار اشتباهات قضایی و تضعیف کیفیت احکام دامن می‌زند. از بعد اجتماعی، با محروم کردن جامعه از اطلاعات لازم،

9. the lifeblood of legitimacy

سرمایه اعتماد عمومی را به طور مستمر تحلیل می‌برد. این فرایند در بستری از استحاله الگوهای ارزشی، که به درستی در ادبیات جرم‌شناختی ایران به عنوان عاملی تعیین‌کننده در شکل‌دهی به واکنش‌های کیفری شناسایی شده است (محمدی، ۱۳۹۸)، تشدید گردیده است و شکاف بین نهادهای کیفری و جامعه را به مرزی عبورناپذیر تبدیل می‌کند.

شکاف بین وضعیت موجود در ایران و استانداردهای جهانی هنگامی به وضوح ترسیم می‌شود که به تجربه کشورهای پیشرو در حوزه شفافیت قضایی نظر بیفکنیم. برزیل با راه‌اندازی سامانه یکپارچه «Brasil.io» موفق شده است تا بیشتر از ۸۰ درصد از آرای قضایی خود را به صورت الکترونیک قابل جست‌وجو و در دسترس عموم قرار دهد. این سامانه نه تنها متن کامل آرا، بلکه استدلال‌های حقوقی، مراجع استنادی و حتی نظرات مخالف قضات را نیز شامل می‌شود. در مقابل، در ایران حتی در موارد نادری که آرای منتشر می‌شود، غالباً به صورت پراکنده، غیرقابل جست‌وجو، فاقد استدلال‌های تفصیلی و عاری از هر گونه داده‌های متا است.

۳-۳. شفافیت و ارتقای کیفیت قانون‌گذاری و قضاوت

ارتقای کیفیت در دو عرصه تقنین و قضاوت از پیامدهای اجتناب‌ناپذیر نهادینه‌سازی اصل شفافیت است. این تأثیر چنان عمیق و نظام‌مند است که می‌توان شفافیت را موتور محرک توسعه کیفی در دستگاه عدالت کیفری دانست. در سطح قضاوت، الزام به انتشار استدلال‌های حقوقی پشت هر رأی، قضات را در معرض نوعی نظارت دائمی و پیشرفته قرار می‌دهد. هنگامی که قاضی آگاه باشد که استدلال او نه تنها برای اصحاب دعوا، بلکه برای جامعه دانشگاهی، وکلای دادگستری، رسانه‌ها و عموم شهروندان قابل دسترسی و نقد خواهد بود، انگیزه قدرتمندی برای ژرف‌اندیشی بیشتر، دقت در استناد به ادله، پرهیز از تفسیرهای سلیقه‌ای و تدوین آرای مستحکم‌تر پیدا می‌کند. این فرایند، که گاهی از آن به «نظارت همگانی بر عقلانیت قضایی» یاد می‌شود، کیفیت استدلال‌نویسی و در نتیجه، کیفیت کلی احکام صادره را به شکل محسوسی ارتقا می‌بخشد و قاضی ناگزیر می‌شود تا با بصیرت بیشتر و بر مبنای اصول حقوقی شفاف و قابل دفاع، حکم خود را توجیه کند، که این خود مانعی بزرگ در برابر تصمیم‌گیری‌های شتابزده، متکی بر پیش‌داوری یا فاقد پشتوانه استدلالی قوی است. این الزام به پاسخ‌گویی استدلالی بزرگ‌ترین ضمانت اجرای درونی برای تضمین عقلانیت و انصاف در فرایند قضاوت است. در سطح کلان‌تر، شفافیت اطلاعاتی و آماری، ابزاری بی‌بدیل برای ارزیابی کارآمدی قوانین

کیفری و در نتیجه، ارتقای کیفیت قانون‌گذاری فراهم می‌آورد. انتشار نظام‌مند آمار دقیق از پرونده‌های ورودی، نوع جرائم، احکام صادره، مدت زمان دادرسی و نرخ بازگشت به جرم، به قانون‌گذار این امکان را می‌دهد که بر مبنای داده‌های عینی و نه احساسات یا ملاحظات سیاسی گذرا، به بازبینی قوانین موجود یا تصویب قوانین جدید بپردازد. برای نمونه، اگر آمارها نشان دهد که اعمال مجازاتی خاص برای نوعی از جرائم نه تنها موجب کاهش نرخ ارتکاب آن جرم نشده، بلکه به افزایش جمعیت کیفری و تحمیل هزینه‌های سنگین به دولت انجامیده است، قانون‌گذار می‌تواند با پشتوانه علمی و مستند، در جهت اصلاح آن قانون یا جایگزینی سیاست‌های کیفرزدایانه و ترمیم‌گراتر گام بردارد. این رویکرد داده‌محور، قانون‌گذاری کیفری را از حالت انفعالی و واکنشی که اغلب در پی وقوع یک جرم جنجالی و تحت تأثیر فضای احساسی جامعه صورت می‌گیرد، خارج می‌سازد و به سیاست‌گذاری عقلانی، پیشگیرانه و مبتنی بر شواهد سوق می‌دهد. بنابراین، شفافیت صرفاً یک مکانیسم نظارتی منفعل نیست، بلکه ابزاری فعال و پویا برای یادگیری سازمانی، اصلاح مستمر و نهایتاً ارتقای کیفیت حکمرانی در هر دو قلمرو قضاوت و قانون‌گذاری است. در غیاب چنین شفافیتی، نظام عدالت کیفری در چرخه معیوبی از تصمیم‌گیری‌های ناکارآمد و قوانین نامؤثر گرفتار خواهد آمد، بی‌آنکه امکان تشخیص دقیق کاستی‌ها و راهبردهای اصلاحی برای آن میسر باشد.

۴. اصل توازن نهادی؛ از حکمرانی انحصاری تا حکمرانی ترکیبی

اگر مشارکت روح حیات‌بخش و شفافیت سیستم عصبی عدالت کیفری مردم‌سالار محسوب می‌شوند، توازن نهادی استخوان‌بندی ساختاری است که امکان ایستایی این کالبد زنده را فراهم می‌سازد. این اصل با وام‌گیری از منطق کلاسیک تفکیک قوا و بسط آن در پرتو حکمرانی مدرن، پاسخی ساختاری به ذات مستعد انحراف و تمرکز قدرت کیفری ارائه می‌دهد. تمرکز قاهره اختیارات در نهادهای هم‌خانواده و خودارجاع، نه تنها حقوق شهروندان را به مخاطره می‌اندازد، بلکه با خنثی‌سازی مکانیسم‌های خود-اصلاحی، نظام را به خودکامگی تکنوکراتیک سوق می‌دهد؛ پدیده‌ای که در آن اقتدار برآمده از تخصص به جای آن‌که ابزار تحقق عدالت باشد، به دیواری نفوذناپذیر در برابر پاسخ‌گویی و نقد تبدیل می‌شود. واکاوی این بخش نشان خواهد داد که چگونه معماری معیوب نهادی، با تجمیع نقش‌های متعارض تعقیب، تحقیق و قضاوت در

بدنه‌ای واحد، بنیان هر دادرسی منصفانه‌ای را سست می‌کند و چگونگی استقرار حکمرانی ترکیبی از طریق نهادهای نظارتی مستقل و چندذی‌نفعی می‌تواند با ایجاد موازنه‌های قدرتی کارآمد، آخرین سنگر در برابر انحصار و ضامن نهایی مشروعیت باشد.

۴-۱. مبانی نظری: توازن نهادی به مثابه ضامن مهار قدرت

در کانون نظریه‌ی بازسازی‌گرایی، اصل توازن نهادی به عنوان سومین رکن بنیادین، پاسخی ساختاری به یکی از ریشه‌های‌ترین آسیب‌شناسی‌های نظام‌های عدالت کیفری معاصر، یعنی پدیده‌ی تمرکز قاهره و بی‌مهار قدرت، ارائه می‌دهد. کلاینفلد با وام‌گیری از آموزه‌ی کلاسیک تفکیک قوا و بسط آن در پرتو نظریه‌ی حکمرانی چندسطحی استدلال می‌کند که قدرت کیفری ذاتاً مستعد گسترش و انحراف است (Kleinfeld, 2019, p. 1523). از این منظر، تمرکز قدرت در نهادهای قضایی نه تنها تهدیدی برای حقوق شهروندان است، بلکه کارآمدی نظام قضایی را در بلندمدت تحلیل می‌برد. در این چارچوب، کلاینفلد به نقد شدید آنچه «انحصارگرایی قضایی» می‌نامد، می‌پردازد. این انحصارگرایی به وضعیتی اشاره دارد که در آن تمام مراحل فرایند عدالت کیفری، از تعقیب و تحقیق گرفته تا صدور حکم و نظارت بر اجرای آن، در دستان یک نهاد یا گروه محدودی از نهادهای هم‌خانواده‌ی دولتی متمرکز شده است (Kleinfeld, 2016, p. 112). همان‌گونه که هابرماس نیز تأکید دارد، حکمرانی مردم‌سالار مستلزم وجود مکانیسم‌های نظارتی چندلایه و مستقل از نهادهای اجرایی است (Habermas, 1996, p. 178).

نماد بارز این انحصارگرایی در بسیاری از نظام‌های حقوقی، از جمله ایران، نهاد دادسرا است. کلاینفلد با تحلیل ساختاری نقش دادسرا نشان می‌دهد که چگونه این نهاد اغلب در کانون یک معماری نهادی معیوب قرار می‌گیرد. در این الگو، دادستان و بازپرسان زیر نظر او، همزمان سه نقش اساساً متعارض را ایفا می‌کنند: آنان هم طرف تعقیب‌کننده‌اند که می‌کوشند اتهام را به اثبات برسانند، هم محقق‌اند که ادله را جمع‌آوری و ارزیابی می‌کنند، و در عمل، اغلب به مثابه‌ی دادرس اولیه عمل می‌کنند که تصمیمات مقدماتی سرنوشت‌سازی مانند صدور قرار بازداشت موقت، تمدید حبس، یا حتی در مواردی قرار منع تعقیب صادر می‌نمایند. این تجمیع نقش‌های ناسازگار در یک نهاد واحد، ناقض اصل بنیادین بی‌طرفی است که سنگ بنای هر دادرسی منصفانه محسوب می‌شود (Ashworth, 2021, p. 76). این ساختار، به تعبیر کلاینفلد، نه تنها به صورت ذاتی مستعد سوءاستفاده از قدرت و انحراف از مسیر عدالت است،

بلکه خود-بازبینی نهادی و کنترل درونی را به شدت تضعیف می‌کند و در نهایت، کل نظام کیفری را به سوی تبدیل شدن به یک دستگاه خودکامه تکنوکراتیک سوق می‌دهد (Kleinfeld, 2016, p. 152).

در چنین سیستمی، خطاها و سوءاستفاده‌ها به دشواری قابل شناسایی و اصلاح‌اند، چراکه نهادی که باید مورد نظارت قرار گیرد، خود ناظر اصلی است. تمرکز قدرت در دادرسی و نهادهای مشابه، فضایی بسته ایجاد می‌کند که باعث می‌شود در آن حقوق دفاعی متهم، به ویژه در حساس‌ترین مرحله، یعنی تحقیقات مقدماتی (تدین، ۱۳۹۷)، که هم در اسناد بین‌المللی مانند ماده ۱۴ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی (۱۹۶۶) و هم در اصول ۳۲، ۳۷ و ۳۸ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به رسمیت شناخته شده است، در عمل و به طور مکرر نقض شود (دهقانی و دیگران، ۱۴۰۱). دسترسی محدود به وکیل (دیوسالار و نجفی‌توانا، ۱۳۹۹)، امکان اعمال فشار برای اخذ اقرار، و دشواری در اعتراض مؤثر به تصمیمات، همگی از پیامدهای مستقیم این معماری متمرکز و فاقد توازن است. الگوی تمرکز قدرت و نقصان توازن نهادی در نظام دادرسی ایران، در مقررات پرونده‌محور نیز به وضوح قابل ردیابی است. ماده ۱۹۱ قانون آیین دادرسی کیفری را می‌توان نمونه‌ای کلاسیک از این معماری معیوب دانست. این ماده به بازپرس، که ذیل ساختار دادرسی عمل می‌کند، اجازه می‌دهد با استناد به مفاهیمی کاملاً ابهام‌آمیز و فاقد تعریف عینی مانند «ضرورت کشف حقیقت» یا «جرائم علیه امنیت»، قرار «عدم دسترسی» متهم و وکیل وی به اوراق و مدارک پرونده را صادر نماید (توجهی و کوره‌پز، ۱۳۹۸).

از این رو، از منظر کلاینفلد، توازن نهادی تنها یک آرمان نظری نیست، بلکه ضامن عملی مهار قدرت و آخرین سنگر در برابر خودکامگی تکنوکراتیکی است که می‌تواند حتی در پوشش قانون و رویه‌های رسمی نیز رخنه کند. همان‌گونه که آکمن (Ackerman, 2000, p. 64) نیز خاطرنشان می‌سازد، نظام‌های مردم‌سالار تنها زمانی پایدار می‌مانند که مکانیسم‌های نظارتی مستقل، قدرت نهادهای اصلی را متوازن سازند.

۲-۴. مکانیسم‌های حکمرانی ترکیبی؛ شوراها و نظارتی و نهادهای بازرسی مستقل

در پاسخ به چالش بنیادین انحصارگرایی قضایی و برای تحقق عینی اصل توازن نهادی، کلاینفلد با وام‌گیری از نظریه حکمرانی چندسطحی^{۱۰} و تلفیق آن با یافته‌های تجربی در زمینه اصلاحات

10. multi-level governance

قضایی، پیشنهاد ایجاد شبکه‌ای پیچیده و درهم‌تنیده از مکانیسم‌های نوین حکمرانی ترکیبی را می‌دهد که هسته مرکزی آن را تشکیل نهادهای نظارتی مستقل و چندذی‌نفعی تشکیل می‌دهند (Kleinfeld, 2016, p. 145).

در صدر این مکانیسم‌ها، «شوراهای نظارتی ترکیبی» قرار دارند که از نمایندگان گروه‌های مختلف اجتماعی با زمینه‌های تخصصی مکمل تشکیل می‌شوند. ترکیب اعضای این شوراها به گونه‌ای طراحی شده است که این افراد را شامل می‌شود: قضات بازنشسته صاحب‌صلاحیت و دارای سابقه قضایی درخشان، وکلای با سابقه و دارای تخصص در حقوق کیفری، استادان دانشگاه و پژوهشگران برجسته در رشته‌های حقوق، جرم‌شناسی و جامعه‌شناسی کیفری، فعالان با تجربه سازمان‌های مردم‌نهاد فعال در حوزه دفاع از حقوق بشر و حقوق شهروندی، و همچنین شهروندان عادی آموزش‌دیده و واجد شرایط.

این شوراها به هیچ وجه نباید نهادهایی تشریفاتی، مشورتی و فاقد اختیار باشند، بلکه می‌بایست از اختیارات واقعی، الزام‌آور و گسترده‌ای برخوردار باشند. این اختیارات باید شامل موارد متعددی باشد، از قبیل رسیدگی مستقیم و بی‌واسطه به شکایات شهروندان از عملکرد تمامی اجزای نظام عدالت کیفری از جمله ضابطان دادگستری، دادستان‌ها، بازپرسان و قضات؛ انجام بازرسی‌های دوره‌ای، برنامه‌ریزی شده و نیز سرزده از تمام نهادهای قضایی و اجرایی همچون دادسراها، دادگاه‌ها، بازداشتگاه‌های موقت و زندان‌ها؛ دسترسی کامل و بدون محدودیت به همه پرونده‌ها، اسناد و مدارک مربوطه؛ انجام مصاحبه‌های محرمانه با متهمان، محکومان و کارکنان این نهادها، و همچنین امکان ارائه توصیه‌های اصلاحی عمومی، انتشار گزارش‌های تفصیلی و الزام نهادهای قضایی و اجرایی به پاسخ‌گویی رسمی، شفاف و مستدل به این توصیه‌ها و گزارش‌ها (Leib, 2021, p. 156; Ackerman, 2000, p. 71). بنابراین، شوراهای مذکور در واقع، تجسم عینی و نهادینه‌شده حکمرانی خوب و پاسخ‌گو هستند، زیرا در آن، قدرت نه به صورت متمرکز، انحصاری و عمودی در دست دولت، بلکه به صورت افقی، غیرمتمرکز و توزیع‌شده میان نهادهای دولتی و ساختارهای مستقل، خودگردان و پویای جامعه مدنی توزیع شده است.

مکانیسم مکمل، تقویت‌کننده و عمیقاً مؤثر دیگر ایجاد «دفاتر بازرسی مستقل ملی و منطقه‌ای»

است که مستقیماً به نهادهای تقنینی و مجالس قانون‌گذاری پاسخ‌گو هستند و از استقلال ساختاری، اداری و بودجه‌ای کامل برخوردارند (Leib, 2021, p. 154; Ackerman, 2000, p. 72).

این دفاتر که می‌توانند توسط مجالس قانون‌گذاری و با تصویب قوانین خاص و تضمین‌های حداکثری برای استقلال بودجه، استخدام و اداری ایجاد شوند، به‌عنوان چشمان بیدار، تیزبین و بی‌طرف جامعه در نظارت بر کل سیستم عدالت کیفری و تمام اجزای آن عمل می‌کنند. آن‌ها این توانایی و اختیار را دارند که کاملاً مستقل، بی‌طرف، جامع و نظام‌مند به بررسی و واکاوی تخلفات احتمالی، نقض سیستماتیک حقوق شهروندی، انحراف از استانداردهای دادرسی عادلانه، سوءمدیریت‌های اداری و مالی، و هرگونه اشکال ساختاری یا عملکردی در نظام عدالت کیفری بپردازند و گزارش‌های عمومی جامع، شفاف، مفهوم و مستندی را منتشر کنند.

وجود چنین نهادهای نظارتی قدرتمند، مستقل و دارای صلاحیت گسترده، حلقه مفقوده و بحرانی پاسخ‌گویی مؤثر و نظارت ساختاریافته در بسیاری از نظام‌های کیفری را پر می‌کند. این نهادهای نظارتی پیشرفته با ایجاد یک کانال نهادینه‌شده، کارآمد و دائمی برای نظارت بیرونی چندلایه، مانع از آن می‌شوند که نهادهای قضایی به سیستم‌های بسته، خودارجاع، خودتأییدگر و مصون از نقد تبدیل شوند که در آن، خطاها، سوءعملکردها و سوءاستفاده‌ها می‌توانند به راحتی پنهان، تکرار و تداوم یابند (Garland, 2001, p. 210; Power, 2023, p. 118).

اصل توازن نهادی، با ایجاد مکانیسم‌های نظارتی مستقل و چندذی‌نفعی، نقشی تعیین‌کننده در ارتقای کیفیت در هر دو عرصه تقنین و دادرسی ایفا می‌کند. در حوزه قانون‌گذاری، وجود نهادهای نظارتی مستقل، مانند شوراها یا عالی‌سیاست‌گذاری جنایی با ترکیب غیردولتی یا دفاتر بازرسی پارلمانی، مانع عملی در برابر تصویب قوانین سلیقه‌ای، شتابزده و مغایر با اصول دادرسی منصفانه ایجاد می‌کند. این نهادها با انتشار گزارش‌های کارشناسی و مستدل درباره لوایح کیفری، امکان ارزیابی عواقب و پیامدهای اجتماعی، حقوق بشری و اقتصادی قوانین پیشنهادی را پیش از تصویب نهایی فراهم می‌سازند. برای نمونه، شورای نظارتی مستقل می‌تواند با تحلیل دقیق و انتشار عمومی نتایج آن، هشدار دهد که یک لایحه خاص (مثلاً در زمینه گسترش دامنه جرائم مستوجب اعدام یا محدودیت‌های شدید بر حقوق دفاعی) ممکن است ناقض تعهدات بین‌المللی دولت باشد، هزینه‌های زندان‌سازی را به شکلی غیرقابل تحمل افزایش دهد، یا به تشدید نابرابری‌های اجتماعی بینجامد.

این نظارت پیشگیرانه، قانون‌گذاران را در معرض تابوی افکار عمومی آگاه قرار می‌دهد و آنان را وامی‌دارد تا برای تصویب قوانین خود دلایل عقلانی و مستحکم‌تری ارائه کنند. همچنین در این فرایند، کیفیت قانون‌گذاری را از طریق غنی‌سازی گفتمان تقنینی، شفاف‌سازی هزینه‌ها و فواید و وادار کردن قانون‌گذار به پاسخ‌گویی در قبال انتخاب‌هایش، به‌طور سیستماتیک ارتقا می‌بخشد.

در عرصه دادرسی، نهادهای نظارتی ترکیبی با نظارت مستمر بر رعایت اصول دادرسی منصفانه، مستقیماً بر کیفیت فرایند قضاوت تأثیر می‌گذارند. این نهادها از طریق بازبازرسی ناگهانی از دادگاه‌ها، بررسی پرونده‌های مختومه و رسیدگی به شکایات شهروندان، بررسی می‌کنند که آیا اصولی چون حق دسترسی به وکیل، علنی بودن دادرسی، منع شکنجه برای اخذ اقرار و استقلال قضایی در عمل رعایت می‌شوند یا خیر (Leib, 2021, p. 167). برای مثال، هیئتی نظارتی می‌تواند با تحلیل آماری آرای صادره، الگوی تبعیض‌آمیز در صدور احکام برای گروه‌های خاص قومی یا اجتماعی را شناسایی و افشا کند (Anwar et al., 2021, pp. 1545-1548)، یا با نظارت بر مرحله تحقیقات مقدماتی، موارد نقض سیستماتیک حقوق دفاعی متهمان را گزارش نماید. این‌گونه نظارت‌های بیرونی برای قضاتی که دغدغه شهرت حرفه‌ای و مشروعیت نهادی خود را دارند، انگیزه‌ای قوی ایجاد می‌کنند تا در فرایند دادرسی دقت بیشتری کنند، از تصمیم‌گیری‌های جانب‌دارانه بپرهیزند و احکام خود را بر مبنای استدلال‌های حقوقی مستحکم‌تری استوار سازند (Starr, 2022, p. 479).

به این ترتیب، توازن نهادی از یک سو، با بهبود کیفیت تقنین، بستر حقوقی عادلانه‌تری برای دادرسی فراهم می‌آورد و از سوی دیگر، با ارتقای کیفیت دادرسی، تضمین می‌کند که قوانین، حتی اگر از کیفیت مطلوبی برخوردار باشند، به‌صورت منصفانه و عقلانی به اجرا درآیند. این دو کارکرد مکمل، در نهایت مشروعیت کل نظام عدالت کیفری را تقویت می‌کند و آن را در مسیر تحقق آرمان‌های حکمرانی خوب و حقوق کیفری مردم‌سالار قرار می‌دهد.

با وجود تمام مسائل پیشگفته، اجرای اصل توازن نهادی با چالش‌های متعددی روبه‌روست که نیازمند تدابیر عملیاتی دقیق است. نخستین چالش مقاومت نهادهای سنتی در برابر نظارت بیرونی است. نهادهای قضایی که برای دهه‌ها در فضایی بسته و خودارجاع عمل کرده‌اند، طبیعی است که در برابر ایجاد نهادهای نظارتی مستقل مقاومت نشان دهند. برای غلبه بر

این مقاومت می‌توان از راهبرد تدریجی بهره گرفت: آغاز با نهادهای نظارتی مشورتی و توسعه تدریجی اختیارات آن‌ها بر اساس عملکرد و اثربخشی. همچنین، دیگر مسئله حائز اهمیت، تأمین استقلال مالی و اداری نهادهای نظارتی است. در این راستا، برای جلوگیری از وابستگی این نهادها به بودجه دولتی که می‌تواند استقلال آن‌ها را تضعیف کند، می‌توان مکانیسم‌های مالی نوینی مانند اختصاص درصدی از عوارض قضایی یا ایجاد صندوق‌های مستقل با مشارکت بخش خصوصی و سازمان‌های مردم‌نهاد را پیشنهاد داد. سومین چالش جذب و آموزش نیروهای متخصص برای این نهادهای نظارتی است. ایجاد آکادمی تخصصی نظارت قضایی با برنامه‌های آموزشی مدون برای اعضای شوراهای نظارتی می‌تواند تضمین‌کننده کیفیت نظارت و حرفه‌ای‌گری این نهادها باشد.

در نهایت، ایجاد فرهنگ سازمانی پذیرش نظارت در بدنه قضایی نیازمند برنامه‌های توانمندسازی و آگاه‌سازی است. برگزاری کارگاه‌های مشترک بین قضات و اعضای نهادهای نظارتی می‌تواند به تقویت انسجام و همکاری بین این نهادها کمک کند.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با کاربست نظریه بازسازی‌گرایی کلاینفلد به عنوان چارچوبی تحلیلی برای واکاوی موانع ساختاری تحقق عدالت کیفری مردم‌سالار، به این نتیجه دست یافت که بحران مشروعیت در نظام‌های عدالت کیفری معاصر، پیش و بیش از آن‌که ناشی از ناکارآمدی‌های فردی یا ضعف‌های رویه‌ای باشد، ریشه در یک معماری نهادی معیوب دارد؛ معماری‌ای که در آن منطق کنترل و انقیاد بر منطق ارتباط و بازسازی چیره شده است. در چنین معماری، گسست هنجاری میان نهادهای کیفری و جامعه، اعتماد عمومی را تحلیل می‌برد و کارویژه ترمیم‌گرایانه عدالت کیفری را با اختلال مواجه می‌سازد. یافته‌های تحقیق مؤید آن است که گذار از این بحران و استقرار نظام عدالت کیفری مردم‌سالار، در گرو خروج از پارادایم سنتی «حقوق کیفری به مثابه کنترل» و طراحی اکوسیستم نهادی نوینی مبتنی بر پارادایم «حقوق کیفری به مثابه ارتباط» است. هسته مرکزی این بازطراحی نهادی، سه اصل به هم پیوسته مشارکت، شفافیت و توازن نهادی است که در نسبتی دیالکتیکی با یکدیگر، مثلث مشروعیت بخش یک نظام کیفری مردم‌سالار را تشکیل می‌دهند. در این مثلث، اصل مشارکت به عنوان سنگ

بنای هستی‌شناختی، عدالت کیفری را از انحصار تکنوکراتیک نخبگان خارج می‌سازد و آن را به آیینی جمعی برای بازتأیید ارزش‌ها تبدیل می‌کند. اصل شفافیت در ابعاد سه‌گانه اطلاعاتی، استدلالی و فرایندی، پلی میان اقتدار تخصصی نهادهای قضایی و خرد جمعی جامعه ایجاد می‌کند و زمینه قضاوت عقلانی جمعی را فراهم می‌سازد. اصل توازن نهادی نیز با نهادینه‌سازی مکانیسم‌های نظارتی چندلایه و مستقل همچون شوراهای نظارتی ترکیبی و دفاتر بازرسی مستقل، مانع از تمرکز قاهره قدرت و خودکامگی تکنوکراتیک می‌شود. نسبت این سه اصل ارگانیک است: مشارکت بدون شفافیت به عوام‌زدگی کیفری می‌گراید؛ شفافیت بدون مشارکت به انفعال اطلاعاتی می‌انجامد؛ و هر دوی این‌ها بدون توازن نهادی می‌تواند به خودکامگی جدیدی منجر شود. تحلیل نظام عدالت کیفری ایران در پرتو این چارچوب نظری، شکاف‌های ساختاری عمیقی را نمایان ساخت: تمرکزگرایی در سیاست‌گذاری کیفری و حذف ساختاریافته نهادهای مدنی از فرایند تقنین؛ محرمانگی فرایندهای دادرسی و تضعیف شفافیت استدلالی ذیل حاکمیت اصل «قانونمندی - شرعمندی»؛ و تمرکز اختیارات متعارض در نهاد دادسرا که توازن نهادی و بی‌طرفی دادرسی را با چالش مواجه ساخته است. این یافته‌ها نشان می‌دهد که اصلاحات سطحی و رویه‌ای بدون توجه به بازطراحی بنیادین این معماری نهادی، ناکارآمد خواهد بود. در نهایت، نظریه بازسازی‌گرایی با ارائه نقشه راهی برای تکمیل دموکراسی نمایندگی از طریق طراحی نهادهای هوشمند، پاسخگو و مشارکت‌جو در عرصه عدالت کیفری، این حوزه را از یک دژ بسته قدرت به یک میدان عمومی گفت‌وگو تبدیل می‌کند. تحقق چنین چشم‌اندازی، اگرچه دشوار و نیازمند اراده جمعی برای اصلاحی ساختاری است، اما تنها مسیر هموارکننده عدالتی است که مشروعیت خود را نه از رأس هرم قدرت، که لحظه‌به‌لحظه از شهروندانی می‌ستاند که مالکان اصلی آن هستند.

ملاحظات اخلاقی

حامی مالی

مقاله هیچ کمک مالی مشخصی از نهادهای دولتی، تجاری یا غیرانتفاعی دریافت نکرده است.

مشارکت نویسندگان

همه نویسندگان به صورت برابر در مفهوم سازی مقاله و نگارش پیش نویس اولیه و نسخه های بعدی آن اعم از نسخه بازمینی شده، ویرایش شده و... مشارکت داشته اند.

اعلامیه هوش مصنوعی مولد و فناوری های مبتنی بر هوش مصنوعی در فرایند نگارش

در نگارش و آماده سازی این مقاله، از هوش مصنوعی استفاده نشده است.

تعارض منافع

نویسندگان اعلام می کنند که در نگارش این مقاله هیچ گونه تعارض منافع ندارند.

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

نویسندگان از هر گونه جعل و سرقت علمی و هر گونه سوء رفتار پژوهشی اجتناب نموده اند.

بیانیه دسترسی به داده ها

هیچ داده ای در دسترس نیست.

سپاسگزاری

نویسندگان مایل اند از داوران ناشناس بابت نظرات سازنده شان تشکر کنند.

فهرست منابع

۱. پروین، خیراله؛ فیروزی، مهدیه. (۱۴۰۱ش). شفافیت در امور عمومی به مثابه راهکار جلب اعتماد عمومی با تأکید بر نظام حقوقی ایران. *مطالعات حقوق عمومی*، ۵۲ (۲)، ۵۹۷-۶۱۶. <https://doi.org/10.22059/jplsq.2019.281010.2009>
۲. تدین، عباس. (۱۳۹۷ش). حقوق اشخاص تحت بازداشت از منظر قانون آیین دادرسی کیفری ایران و مقامات دیوان کیفری بین‌المللی. در: *دایرةالمعارف علوم جنایی* (جلد سوم، زیر نظر علی حسین نجفی ابرندآبادی). تهران: میزان.
۳. توجهی، عبدالعلی؛ محمدمکوره‌پز، حسین. (۱۳۹۸ش). گونه‌شناسی محدودیت‌های حق دسترسی به وکیل در جرایم امنیتی با تأکید بر مرحله پیش دادرسی: مطالعه تطبیقی. *پژوهش حقوق کیفری*، ۷ (۲۷)، ۷۵-۱۰۸. <https://doi.org/10.22054/jclr.2018.30544.1641>
۴. خاقانی اصفهانی، مهدی. (۱۴۰۳ش). حقوق کیفری در کشاکش خرد ابزاری و خرد ارتباطی؛ تأملی از منظر مکتب فرانکفورت. *مطالعات فلسفه حقوق*، ۱ (۲)، ۹۷-۱۲۰.
۵. خالقی، علی. (۱۳۸۳ش). علنی بودن دادرسی در پرتو اسناد بین‌المللی و حقوق داخلی. *پژوهش‌های حقوقی*، ۳ (۵)، ۲۹-۴۹.
۶. خالقی، علی. (۱۴۰۴ش). *نکته‌ها در قانون آیین دادرسی کیفری*. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی.
۷. دیوسالار، نادر؛ نجفی توانا، علی. (۱۳۹۹ش). چالش‌های دفاع در حقوق کیفری ایران. *تحقیقات حقوقی*، ۲۳ (۹۲)، ۳۰۳-۳۲۶. <https://doi.org/10.22034/jlr.2018.111868.1090.326>
۸. دهقانی، علی؛ محمد، آشوری؛ و رحمدل، منصور. (۱۴۰۱ش). الزامات اصل بیطرفی در تحقیقات مقدماتی با چالش‌ها و راهکارها در نظام دادرسی ایران. *پژوهش حقوق کیفری*، ۱۰ (۳۹)، ۹-۳۷. <https://doi.org/10.22054/jclr.2022.36537.1779>
۹. رحمانیان، حامد؛ حبیب‌زاده، محمدجعفر. (۱۳۹۲ش). ابزارگرایی کیفری؛ قلمرو، مفهوم، شاخص‌ها. *پژوهش حقوق کیفری*، ۲ (۵)، ۴۷-۷۱.
۱۰. رزمجویی، مهرداد؛ کوشا، جعفر؛ و شاملو، باقر. (۱۴۰۳ش). بررسی و تحلیل تطبیقی امنیت قضایی در ایران. *دانشنامه فقه و حقوق تطبیقی*، ۲ (۱)، ۱۵۴-۱۷۲.
۱۱. رضانی قوام‌آبادی، محمدحسین. (۱۳۹۴ش). مطالعه تطبیقی وضعیت حقوقی سازمان‌های مردم‌نهاد در ایران و فرانسه؛ از تأسیس تا فعالیت. *حقوق تطبیقی*، ۶ (۲)، ۵۴۱-۵۶۷. <https://doi.org/10.22059/jcl.2015.55775>
۱۲. رستمی، هادی. (۱۳۹۹ش). *حقوق کیفری و لیبرالیسم*. تهران: نگاه معاصر.
۱۳. شیری، عباس. (۱۳۹۷ش). *عدالت ترمیمی*. تهران: میزان.

۱۴. غلامی، حسین. (۱۴۰۳ش). «ابین» یک قانون نیست (تأملی حقوقی - فلسفی در مصوبه حجاب و عفاف). *تحقیق و توسعه در حقوق کیفری و جرم‌شناسی*، (۲)، ۳۰۵-۳۳۲. <https://doi.org/10.22034/jclc.2025.2051421.1154>
۱۵. مؤذن‌زادگان، حسنعلی؛ رهدارپور، حامد. (۱۳۹۷ش). اصل شفافیت قانون و جایگاه آن در رویه قضایی دیوان اروپایی حقوق بشر و حقوق کیفری ایران. *دیدگاه‌های حقوق قضایی*، ۲۳ (۸۱)، ۱۹۳-۲۲۰.
۱۶. محمدی، شهرام. (۱۳۹۸ش). استحاله الگوهای ارزشی و نحوه انعکاس آن بر واکنش‌های کیفری. در: *دایرةالمعارف علوم جنایی*، (به کوشش علی حسین نجفی ابرندآبادی). تهران: میزان.
۱۷. مسعودیان خوزانی، مرجان؛ قاسمی، قاسم؛ کارگری، نوروز؛ و مهرا، نسرین. (۱۴۰۳ش). قانون‌گذاری کیفری بی‌طرفانه؛ وحدت‌گرایی یا کثرت‌گرایی فرهنگی؟. *آموزه‌های حقوق کیفری*، ۲۱ (۲۷)، ۲۶۳-۲۹۲. <https://doi.org/10.30513/cld.2024.6380.2038>
۱۸. موسی‌زاده کوفی، مهدی؛ نجفی ابرندآبادی، علی حسین؛ شاملو، باقر؛ و محمودی جانکی، فیروز. (۱۴۰۲ش). نقش دموکراسی در مشروعیت‌بخشی سیاست‌گذاری و فرایند کیفری. *تحقیقات حقوقی*، ۲۶ (۴)، ۱۱-۳۶. <https://doi.org/10.48308/jlr.2022.227031.2214>
۱۹. نجفی ابرندآبادی، علی حسین. (۱۳۹۲ش). درآمدی بر پژوهش در نظام عدالت کیفری؛ فرصت‌ها و چالش‌ها. در: *بایسته‌های پژوهش در عدالت کیفری*، (ج. ۱). تهران: میزان.
۲۰. نجفی ابرندآبادی، علی حسین. (۱۴۰۱ش). حقوق کیفری آرایسی سیاست جنایی در پرتو راهبردهای سیاست عمومی. در: *حقوق کیفری پویا*. تهران: میزان.
۲۱. نجفی ابرندآبادی، علی حسین. (۱۴۰۴ش). درآمدی بر سیاست کیفری عوام‌گرا. *دبیاچه* در: لازرژ، کریستین. *درآمدی بر سیاست جنایی*. تهران: میزان.
۲۲. هژبرالساداتی، هانیه. (۱۳۹۲ش). *عوام‌گرایی کیفری (بسترها، عوامل و آثار)*. تهران: میزان.
23. Ackerman, B. (2000). *We the people: The new separation of powers*. Harvard University Press.
24. Ashworth, A. (2021). *Principles of Criminal Law*. Oxford University Press.
25. Amnesty International. (2023). *Prison conditions and oversight mechanisms: A global survey*. Amnesty International Publications.
26. Anwar, S., Bayer, P., & Hjalmarsson, R. (2021). The Impact of Jury Race in Criminal Trials. *Quarterly Journal of Economics*, 136(3), 1517-1581. (pp. 1545-1548)
27. Brasil.io. (2023). *Transparency in the Brazilian judiciary: Annual report 2023*. Brasil.io Platform.
28. Council of Europe. (2021). *The role of juries in modern criminal justice systems: A comparative analysis*. Council of Europe Publishing.

29. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). (2023). **Judicial Independence and Accountability: A Comparative Study**. Council of Europe. (pp. 134-137).
30. Escobar, O., & Bua, A. (2025). Democratic innovation for change: A participatory corrective to deliberative hegemony. *Politics*, 00(0), 1-22. <https://doi.org/10.1177/02633957251349635>.
31. Fuller, L. L. (1978). The Forms and Limits of Adjudication. *Harvard Law Review*, 92(2), 353-409.
32. Garland, D. (2001). **The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society**. University of Chicago Press.
33. Garland, D. (2013). **The welfare state: A very short introduction**. Oxford University Press.
34. Habermas, J. (1996). **Between facts and norms: Contributions to a discourse theory of law and democracy**. MIT Press.
35. Habermas, J. (2022). Reflections and hypotheses on a further structural transformation of the political public sphere. *Theory, Culture & Society*, 38(7-8), 145-171. <https://doi.org/10.1177/02632764221112341>
36. Kleinfeld, J. (2016). **Reconstructing the criminal: A philosophical and sociological study of criminal law**. Cambridge University Press.
37. Kleinfeld, J. (2016). Reconstructivism: The place of criminal law in ethical life. *Harvard Law Review*, 129(6), 1486-1562.
38. Leib, E. J. (2021). **Democracy and criminal justice: A design perspective**. Cambridge University Press.
39. Power, M. (2023). **The Audit Society: Rituals of Verification** (Updated ed.). Oxford University Press.
40. Sherman, L. W., & Strang, H. (2022). **Restorative justice: The evidence**. The Smith Institute.
41. Tyler, T. R. (2020). **Why people obey the law?** Princeton University Press.
42. United Nations Development Programme (UNDP). (2021). **Strengthening judicial integrity and capacity: A global programme on judicial integrity**. UNDP.
43. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). (2022). **European Judicial Systems: CEPEJ Evaluation Report – 2022 Evaluation Cycle (2020 data)**. Council of Europe Publishing.
44. Warren, M. E. (2025). Democratic innovation and representative democracy. *Perspectives on Politics*, 23(1), 7-14. <https://doi.org/10.1017/S1537592724000567>

Resources

1. Dehghani, A., Ashouri, M., & Rahmdel, M. (2022). The requirements of the principle of impartiality in preliminary investigation with challenges and solutions in the Iranian procedural system. *Quarterly Journal of Criminal Law Research*, 10(39), 9-37. [In Persian]
2. Divsalar, N., & Najafi Tavana, A. (2020). The challenges of defense in Iranian criminal law. *Legal Research Quarterly*, 23(92), 303-326. [In Persian]
3. Durkheim, E. (2019). *The division of labor in society* (B. Parham, Trans.). Nashr-e Markaz. (Original work published 1893) [In Persian]
4. Gholami, H. (2024). This is not a law (A legal-philosophical reflection on the Hijab and Chastity Bill). *Biannual Journal of Research and Development in Criminal Law and Criminology*, 1(2), 305-332. [In Persian]
5. Habibzadeh, M. J., & Rahmanian, H. (2013). Criminal instrumentalism; Realm, concept, indicators. *Quarterly Journal of Criminal Law Research*, 2(5), 47-71. [In Persian]
6. Hejbralsadati, H. (2013). *Penal populism* (Contexts, factors and effects). Mizan Legal Foundation. [In Persian]
7. Khaghani Esfahani, M. (2024). Criminal law in the tension between instrumental reason and communicative reason; A reflection from the perspective of the Frankfurt School. *Quarterly Journal of Legal Philosophy Studies*, 1(2), 97-120. [In Persian]
8. Khaleghi, A. (2004). Publicity of trial in light of international instruments and domestic law. *Legal Research Journal*, 3(5), 29-49. [In Persian]
9. Khaleghi, A. (2025). *Points in the Code of Criminal Procedure*. Legal Studies and Research Institute. [In Persian]
10. Mohammadi, S. (2019). The transformation of value patterns and its reflection on criminal responses. In A. H. Najafi Abrandabadi (Ed.), *Encyclopedia of Criminal Sciences* (Vol. 3, pp. 488-505). Mizan Legal Foundation. [In Persian]
11. Moazenzadegan, H. A., & Rahdarpour, H. (2018). The principle of transparency of law and its position in the jurisprudence of the European Court of Human Rights and Iranian criminal law. *Quarterly Journal of Judicial Law Views*, 23(81), 193-220. [In Persian]
12. Mousazadeh Kofi, M., Najafi Abrandabadi, A. H., Shamlou, B., & Mahmoudi Janaki, F. (2023). The role of democracy in legitimizing criminal policy and process. *Legal Research Quarterly*, 26(4), 11-36. [In Persian]

13. Najafi Abrandabadi, A. H. (2013). An introduction to research in the criminal justice system: Opportunities and challenges. In *Essentials of Research in Criminal Justice* (Vol. 1). Mizan Legal Foundation. [In Persian]
14. Najafi Abrandabadi, A. H. (2022). *Judicial criminal law: Criminal policy in light of public policy strategies*. In Dynamic Criminal Law. Mizan Legal Foundation. [In Persian]
15. Najafi Abrandabadi, A. H. (2025). *Introduction to populist criminal policy*. In C. Lazerges, Introduction to Criminal Policy. Mizan Legal Foundation. [In Persian]
16. Parvin, K., & Firoozi, M. (2022). Transparency in public affairs as a strategy to gain public trust with an emphasis on Iran's legal system. *Tehran University Journal of Public Law Studies*. [In Persian]
17. Ramezani Qavamabadi, M. H. (2015). Comparative study of the legal status of non-governmental organizations in Iran and France; from establishment to activity. *Journal of Comparative Law*, 6(2), 541-567. [In Persian]
18. Razmjooiy, M., Kosha, J., & Shamlou, B. (2024). A comparative study and analysis of judicial security in Iran. *Encyclopedia of Jurisprudence and Comparative Law*, 2(1), 154-172. [In Persian]
19. Rostami, H. (2020). *Criminal law and liberalism*. Negah-e Moaser. [In Persian]
20. Shiry, A. (2018). *Restorative justice*. Mizan Legal Foundation. [In Persian]
21. Tadayyon, A. (2018). The rights of persons under detention from the perspective of Iran's Code of Criminal Procedure and the authorities of the International Criminal Court. In A. H. Najafi Abrandabadi (Ed.), *Encyclopedia of Criminal Sciences* (Vol. 3). Mizan Legal Foundation. [In Persian]
22. Tavajohi, A. A., & Kourepaz, H. M. (2019). Typology of restrictions on the right of access to a lawyer in security offenses with an emphasis on the pre-trial stage: A comparative study. *Quarterly Journal of Criminal Law Research*, 7(27), 75-108. [In Persian]